

ЛЕКЦІЇ З КУРСУ: «НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК І ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА»

Лекція на тему: «Депозитно-розрахункові операції»

Міжбанківські розрахунки являють собою систему здійснення та регулювання платежів за грошовими вимогами та зобов'язаннями, що виникають між банківськими установами в процесі їх діяльності.

Існують два варіанти організації міжбанківських розрахунків:

а) централізований, за якого організатором міжбанківських розрахунків виступає центральний банк і кореспондентські відносини встановлюються між центральним банком та іншими банками;

б) децентралізований, за якого розрахунки здійснюються шляхом установа прямого кореспондентських лоро- та ностро-рахунків один в одного.

Як при централізованому, такі при децентралізованому варіантах міжбанківських розрахунків можна застосовувати Кліринг та розрахунки через власну платіжну систему (ВПС).

У нашій країні організатором розрахунків виступає Національний банк, який встановлює правила, форми і стандарти розрахунків для банків та інших юридичних і фізичних осіб із застосуванням як паперових, так і електронних документів, а також готівки. Він координує організацію розрахунків, дає дозволи на здійснення клірингових операцій та розрахунків за допомогою електронних документів.

НБУ забезпечує здійснення міжбанківських розрахунків, основна питома вага яких припадає на централізований варіант через систему електронних платежів (СЕП), а також дає дозвіл на проведення міжбанківських розрахунків через прямі кореспондентські відносини банків та через їх власні розрахункові системи.

У СЕП розрізняють два рівні:

— рівень *Регіональних розрахункових палат* (РРП), через які здійснюються розрахунки в регіонах,

- рівень *Центральної розрахункової палати* (ЦРП), що є організатором міжбанківських розрахунків на міжрегіональному рівні та виконує функції РРП для київського регіону — м. Києва та Київської області.

Учасниками СЕП на рівні Регіональної розрахункової палати є:

- банки та їх установи відповідного регіону;
- управління НБУ в областях;
- установи НБУ.

Учасники СЕП на рівні Центральної розрахункової палати :

- Регіональні розрахункові палати;
- Головне управління НБУ по м. Києву та Київській області;
- Операційне управління НБУ;
- інші банки київського регіону та їх установи;
- установи НБУ.

Учасниками СЕП є ті банки та їх установи, що мають відкриті кореспондентські (субкореспондентські) рахунки у відповідному територіальному управлінні НБУ і задовольняють технічні та технологічні вимоги для роботи в СЕП. Реєстрація учасників системи здійснюється при відкритті коррахунку в управлінні НБУ

Виключення банку зі СЕП НБУ здійснюється в разі:

- ліквідації банку за рішенням НБУ або арбітражного суду;
- реорганізації чи ліквідації банку за рішенням власників (акціонерів або засновників);
- визнання банку банкрутом за рішенням арбітражного суду.

Іншою формою міжбанківських розрахунків є прямі кореспондентські відносини, які є договірні, їх метою є здійснення взаємних платежів, розрахунків та виконання інших послуг, і вони бути як *односторонніми*, так і *взаємними*.

Банки, що встановили між собою прямі кореспондентські відносини, називаються *банками-кореспондентами*, а оформляється це *кореспондентською угодою* з відкриттям *кореспондентського Рахунку*.

Види кореспондентських рахунків

1) Лоро-рахунок — це кореспондентський рахунок, відкритий іншому банку в нашому, що відображається в пасиві балансу банку (тобто «ваш рахунок у нас»); за яким здійснюються операції списання й зарахування коштів

2) Ностро-рахунок — це наш рахунок, що відкритий в іншому банку, який відображається в активі балансу банку (тобто «наш рахунок у вас»); на якому відображаються взаємні платежі.

Авізо – офіційне повідомлення про виконання розрахункових операцій, направлене одним банком іншому. (оформляється на спеціальних бланках і поділяються на поштові і телеграфні)

Міжбанківські розрахунки за схемою клірингу виконують або в СЕП, або в розрахунково-платіжних системах банків.

Кліринг – розрахунки на основі заліку взаємних вимог (нетто-розрахунки)

Кліринг може використовуватися як для розрахунків між комерційними банками всередині країни, так і міжнародних розрахунків.

Механізм розрахунків такий: банки через спеціально створені розрахункові центри (клірингові палати) накопичують взаємні вимоги й зобов'язання протягом певного періоду (одного операційного дня) У подальшому визначається кінцеве сальдо вимог або зобов'язань на основі взаємозаліку зустрічних вимог і зобов'язань. Таким чином банки погашають лише суму своїх чистих зобов'язань.

Деякі банки створюють внутрішньобанківські платіжні системи (ВПС), для розрахунків у межах своєї системи, що регламентується власними банківськими документами.

При цьому даний банк та його філії повинні виконувати такі вимоги:

1. Дотримуватися встановлених НБУ загальних техніко-технологічних вимог безпеки;
2. Щодня надавати інформацію ЦРП про внутрішнь системні міжрегіональні платежі та на вимогу інформаційно-пошукової системи НБУ (ІПС) надавати інформацію про проходження платежів від СЕП до філій — отримувачів коштів, а також іншу інформацію за вимогою ЦРП.

Кореспондентські відносини між іншими банками та НБУ реалізуються через відкриття та ведення кореспондентських рахунків банку та його філій в управліннях НБУ, що регламентується Інструкцією про міжбанківські розрахунки в Україні, яку затверджено постановою № 62 Правління НБУ від 27 грудня 1999 року.

Кореспондентський у НБУ — це рахунок іншого банку, на якому відображається платежі, виконані відповідними структурними підрозділами НБУ (РРП та УРП) через СЕП за дорученням та за рахунок даного банку (філії) на підставі укладеної між ними кореспондентської угоди.

Для відкриття кореспондентського рахунку банк подає в управління НБУ за своїм місцезнаходженням такі документи:

- заява про відкриття кореспондентського рахунку встановленого зразка;
- копія належним чином оформленого статуту, що засвідчена нотаріально;
- копія документа, що підтверджує взяття банку на податковий облік, що засвідчена нотаріально;
- довідка про реєстрацію в органах Пенсійного фонду України;
- копія довідки органу державної статистики про включення до ЄДРПОУ, що засвідчена нотаріально;
- два примірники картки зі зразками підписів та відбитком печатки, що засвідчені нотаріально.

Для оформлення відкриття кореспондентського рахунку філії банку керівник та головний бухгалтер філії особисто подають до територіального управління Національного банку за місцезнаходженням філії такі документи:

- заява про відкриття кореспондентського рахунку встановленого зразка;
- копія належним чином оформленого Положення про філію, що засвідчена нотаріально;
- копія належним чином оформленого дозволу, наданого банком філії на здійснення банківських операцій, що засвідчена нотаріально;
- копія документа, що підтверджує взяття філії на податковий облік, що засвідчена нотаріально;
- довідка про реєстрацію в органах Пенсійного фонду України;
- копія довідки органу державної статистики про включення до ЄДРПОУ, що засвідчена нотаріально;
- два примірники картки зі зразками підписів та відбитком печатки, що засвідчені нотаріально;
- клопотання банку за підписом керівника про відкриття кореспондентського рахунку філії із зазначенням інформації, що стосується банку, а саме: його місцезнаходження; ідентифікаційний код; номер кореспондентського рахунку, найменування управління НБУ, де відкрито кореспондентський рахунок банку; назва податкового органу, в якому банк стоїть на обліку.

Підчас відкриття коррахунку в НБУ між банком та Національним банком оформлюється кореспондентська угода, яка в разі закриття рахунку закривається.

Для переоформлення кореспондентського рахунку у зв'язку з реорганізацією, зміною назви, що не викликана реорганізацією, а також форми власності банку подають такі самі документи, що й під час відкриття рахунку. При цьому номер кореспондентського рахунку та код банку залишаються без змін.

А в разі внесення до статуту банку змін і доповнень, не пов'язаних із переоформленням кореспондентського рахунку, власник рахунку подає копії документів, засвідчені в установленому порядку, в яких викладено зазначені зміни і доповнення.

Закриття кореспондентського рахунку банку може відбуватися на таких підставах:

- а) рішення вищого органу управління банку про реорганізацію чи ліквідацію;
- б) рішення Національного банку України про ліквідацію банку;
- в) рішення арбітражного суду про ліквідацію банку чи визнання його банкрутом;
- г) інші підстави, що передбачені чинним законодавством України.

За кореспондентськими рахунками банків може здійснюватися (за рішеннями суду, арбітражного суду, за виконавчими документами) арешт, безспірне стягнення (списання) коштів. При цьому відповідні документи на арешт або списання коштів приймає територіальне управління НБУ незалежно від наявності коштів на рахунку і після повідомлення електронною поштою про це власника рахунку в разі арешту управління припиняє виконання платежів із коррахунку банку, а в разі накладання стягнення на коррахунок банку діє в такому порядку:.

1. За наявності на початок операційного дня на кореспондентському рахунку банку коштів понад суму, що має обов'язково залишатися в розпорядженні банку, та достатності їх для стягнення територіальне управління Національного банку виконує стягнення коштів із попередженням про це власника рахунку засобами СЕП.

При цьому на кореспондентському рахунку банку мають залишатися такі кошти: а) у разі формування банком обов'язкових резервів на кореспондентському рахунку — обов'язкові резерви в розмірі, установленому Національним банком України, та 10% від суми залишку, зменшеного на суму обов'язкових резервів, для забезпечення потреб клієнтів (для розрахунку використовується сума обов'язкових резервів банку на останню дату) б) у разі формування банком обов'язкових резервів на окремо^ рахунку в Національному банку України — 10% від суми, залишку на кореспондентському рахунку для забезпечення потреб клієнтів.

2. За недостатності (браку) коштів на кореспондентському рахунку банку на початок операційного дня для виконання розрахункового документа на стягнення коштів управління НБУ виконує такі дії:

а) у межах наявних коштів на кореспондентському рахунку банку на початок операційного дня здійснює часткову оплату розрахункового документа на стягнення (з урахуванням вимога) та б) попереднього пункту);

б) визначає суму стягнення з поточних надходжень на кореспондентський рахунок банку.

Ця сума становить відсоток від надходжень на кореспондентський рахунок банку за останній операційний день, у який були надходження на його кореспондентський рахунок. Розмір відсотка дорівнює нормативу платоспроможності цього банку на останню звітну дату, але не може бути менший за мінімальне значення нормативу платоспроможності і більший за 50%.

Якщо ж розрахована сума перевищує поточні надходження протягом операційного дня, то сума стягнення обмежується поточними надходженнями на кореспондентський рахунок банку за цей день

Лекція на тему:
«КРЕДИТНО-РОЗРАХУНКОВЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ
КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ»

Центральний банк здійснює рефінансування комерційних банків, тобто кредитує банки на їх прохання у випадках тимчасової нестачі ресурсів.

Кредити рефінансування центрального банку є для комерційних банків джерелом тимчасових ресурсів, необхідних їм для поповнення ліквідних коштів.

На мікроекономічному рівні кредити центрального банку сприяють:

- підтримці необхідного ступеня ліквідності комерційних банків;
- зміні структури їхніх активів на користь позичкових операцій;
- розширенню обсягу кредитування клієнтів банків.

Кредити рефінансування центрального банку прийнято класифікувати

1) залежно від форми забезпечення:

- облікові;

- ломбардні;

2) залежно від термінів використання:

- короткострокові (від одного до кількох днів);
- середньострокові (від місяця до року);

3) залежно від методів надання:

- прямі кредити;

- кредити, що надаються через аукціон;

4) залежно від термінів використання:

- цільового характеру;
- коригувальні;
- сезонні кредити.

Національний банк України, проводячи відповідну грошово-кредитну політику, він може підтримувати ліквідність комерційних банків здійсненням:

1) операцій з рефінансування банків;

- постійно діюча лінія рефінансування для надання банкам кредитів овернайт;

- кредити рефінансування строком до 14 днів і до 365 днів;

- операції прямого РЕПО;

2) депозитних операцій:

- укладення депозитних договорів;
- емісія депозитних сертифікатів Національного банку;
- операції зворотного РЕПО;

3) операцій на відкритому ринку з державними цінними паперами;

4) надання стабілізаційного кредиту.

Національний банк здійснює регулювання ліквідності банків у межах визначених монетарних параметрів і в обсягах, потрібних для їх збалансування та управління грошово-кредитним ринком.

У разі потреби в підтриманні ліквідності банки з власної ініціативи можуть звертатися до Національного банку за отриманням кредиту за різними схемами залежно від інструментів рефінансування.

Вимоги НБУ до банків при здійсненні рефінансування

1) наявність ліцензії Національного банку на здійснення відповідних банківських операцій і письмового дозволу, зокрема за операціями з валютними цінностями та з цінними паперами за дорученням клієнтів або від свого імені

2) строк діяльності - не менше ніж один рік після отримання ліцензії Національного банку на здійснення банківських операцій і відповідного письмового дозволу

3) наявність активів, які можуть бути прийняті Національним банком у заставу (крім кредиту овернайт (бланкового))

4) виконання таких нормативів:

- мінімального розміру регулятивного капіталу (НІ),

- адекватності основного капіталу (НЗ),

- максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7)

5) формування резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями у повному обсязі відповідно до встановлених вимог

6) своєчасне погашення одержаних від Національного банку кредитів і сплата процентів за користування ними

7) участь в інформаційній системі міжбанківського кредитного ринку

Види забезпечення кредитів рефінансування

-державні цінні папери (облігації внутрішньої державної позики, облігації зовнішньої державної позики України) та інші боргові зобов'язання України

-векселі суб'єктів господарської діяльності - резидентів України, що враховані банком за дисконтною ставкою не нижчою, ніж облікова ставка Національного банку. Національний банк в окремих випадках може здійснювати рефінансування банків під забезпечення векселів нерезидентів, авальованих іноземними банками з рейтингом не нижчим, ніж «інвестиційний клас»

-подвійні складські свідоцтва, що містять складські та заставні свідоцтва, за умови надання банком кредиту під їх забезпечення

-іпотечні сертифікати із фіксованою дохідністю

-облігацій підприємств, що вільно обертаються на ринку, чи облігацій підприємств із додатковим забезпеченням

-облігацій місцевих позик, що вільно обертаються на ринку

Рефінансування банків шляхом надання кредитів овернайт

Кредит овернайт - кредит, який наданий банку Національним банком за оголошеною процентною ставкою через постійно діючу лінію рефінансування строком на один робочий день за умови укладення генерального кредитного

договору між банком і НБУ.

Кредит через лінію рефінансування строком на один робочий день (кредит овернайт) надається на умовах, які визначаються генеральним кредитним договором. Кошти кредиту перераховуються в день отримання Національним банком заявки від банку.

Національний банк може надавати банкам кредити овернайт:

- під забезпечення державними цінними паперами;
- без забезпечення(бланковий).

Обов'язковою умовою для подання банком заявки на одержання кредиту овернайт є укладення генерального кредитного договору з Національним банком про використання банком постійно діючої лінії рефінансування.

Банки можуть подавати заявки до Національного банку на одержання кредиту овернайт під забезпечення державних цінних паперів за умови, що вони перебувають у власності банку - клієнта депозитарію державних цінних паперів (або депонента - клієнта депозитарію) Національного банку і не обтяжені будь-якими зобов'язаннями.

Обов'язкові умови Генерального кредитного договору:

> щодо безспірного списання Національним банком заборгованості (суми основного боргу та процентів за користування кредитом) з кореспондентського рахунку банку в разі неповернення банком кредиту і процентів за користування ним до 14-ї години наступного після отримання кредиту робочого дня;

> перерахування коштів за умови надання/повернення кредиту овернайт під забезпечення державних цінних паперів з одночасним блокуванням/розблокуванням відповідних державних цінних паперів на рахунках у цінних паперах банків згідно з порядком, визначеним нормативно-правовими актами Національного банку з питань депозитарної діяльності;

> задоволення вимог за рахунок отриманої гарантії або врахованого векселя, авальованого іншим банком.

У генеральному кредитному договорі між банком і Національним банком передбачається, що в разі недостатності коштів на кореспондентському рахунку банку для одночасного погашення заборгованості за кредитом, процентів за користування ним, пені та збитків, завданих Національному банку простроченням виконання зобов'язання, у першу чергу погашається заборгованість за кредитом, у другу чергу -проценти за користування кредитом і пеня, а потім відшкодовуються витрати, пов'язані з одержанням виконання.

Короткострокові й середньострокові кредити рефінансування банків

Тендер із підтримання ліквідності банків - це форма задоволення попиту на кошти під час рефінансування, яка передбачає надання Національним банком кредитів банкам, що потребують підтримання ліквідності, через відбір за встановленими критеріями.

Національний банк України здійснює рефінансування банків строком до 14

днів і до 365 днів проведенням кількісного або процентного тендера.

Кількісний тендер - тендер, на якому Національний банк наперед установлює ціну (процентну ставку), за якою банки можуть одержати кредити рефінансування. Сума коштів, що пропонується для рефінансування, може оголошуватися або не оголошуватися.

Процентний тендер - тендер, під час оголошення якого банки у своїх заявках до Національного банку, крім суми очікуваного кредиту, пропонують ціну (процентну ставку), за якою вони погоджуються одержати кредит.

Оголошення про проведення кількісного або процентного тендера надається банкам у п'ятницю кожного тижня до 17-ї години. Тендери проводяться щосередини з такою періодичністю:

- три середи підряд - рефінансування строком до 14 днів;
- одна середа - рефінансування строком до 365 днів.

За умови, що п'ятниця оголошується неробочим днем, повідомлення про проведення тендера надається банкам у четвер того тижня, що передує дням проведення тендера.

Залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку та стану ліквідності банків Національний банк може змінювати періодичність і черговість проведення тендерів, а також визначати додаткові вимоги до учасників тендерів, про що повідомляється банкам засобами електронної пошти.

Банк, який виходячи з прогнозу своєї ліквідності планує взяти участь у тендері з пропозицією надати під забезпечення кредиту рефінансування враховані векселі, подвійні складські свідоцтва, іпотечні сертифікати з фіксованою дохідністю, облігації підприємств чи облігації місцевих позик, орієнтуючись на терміни проведення Національним банком тендерів, має заздалегідь надавати територіальним управлінням відповідні документи для їх перевірки.

Територіальне управління до розгляду бере лише ті документи, які дають змогу зробити висновок щодо можливого прийняття запропонованого виду забезпечення, та не менше ніж за один робочий день до оголошення про проведення чергового тендера повинно повідомити банк щодо прийнятності забезпечення.

Заявку на одержання кредиту рефінансування строком до 14 днів банк може надавати до Національного банку за умови дотримання встановлених вимог. Один банк не може одержати більше 50% запропонованого на тендері обсягу кредитів.

Сума заборгованості за кредитами Національного банку (крім кредиту овернайт), зокрема за кредитами з урахуванням поданої заявки на участь у тендері, не повинна перевищувати 50% розміру регулятивного капіталу банку, розрахованого за даними останнього балансу.

Кредит рефінансування строком до 14 днів може надаватися банку під забезпечення гарантії іншого банку в обсязі наданої гарантії або врахованого векселя, авальованого іншим банком, але не більше 50% розміру регулятивного капіталу банку-позичальника, розрахованого за даними останнього балансу.

Рефінансування банків шляхом проведення операцій РЕПО

Національний банк України може проводити з банками операції прямого або

зворотного РЕПО згідно з визначеними вимогами і укладеними договорами на визначену суму та строк.

Пряме РЕПО - це кредитна операція, що ґрунтується на двосторонній угоді між Національним банком та банком про купівлю Національним банком державних цінних паперів із портфеля банку або іноземної валюти (перша частина угоди РЕПО) з подальшим зобов'язанням банку викупити державні цінні папери або іноземну валюту (друга частина угоди РЕПО) за обумовленою ціною на обумовлену дату. Використовуються НБУ для підвищення ліквідності комерційних банків.

Зворотне РЕПО - це депозитна операція, що ґрунтується на двосторонній угоді між Національним банком та банком про продаж Національним банком зі свого портфеля державних цінних паперів з одночасним зобов'язанням зворотного їх викупу в банків за обумовленою в договорі ціною та на обумовлену дату.

Використовуються НБУ для зниження ліквідності комерційних банків.

Національний банк операції РЕПО може здійснювати шляхом:

- * безпосередньої домовленості з банком щодо купівлі (продажу) державних цінних паперів, іноземної валюти;
- * проведення тендера заявок банків щодо участі в операціях РЕПО (лише з державними цінними паперами).

Операції РЕПО можуть здійснюватися лише з тими державними цінними паперами, строк погашення яких не припадає на строк проведення операції РЕПО.

Національний банк може здійснювати такі види операцій РЕПО, але не більше ніж на 30 календарних днів:

* *відкрите РЕПО* (строк операції в договорі не визначається, кожна зі сторін договору може вимагати виконання операції РЕПО в будь-який час, але з обов'язковим повідомленням за два робочі дні про дату завершення дії цього договору). Процентний дохід (витрати) не є фіксованим і розраховується залежно від строку дії операції РЕПО;

* *строкове репо* (строк операції чітко визначений). Процентний дохід (витрати) обумовлений та є фіксованим на час проведення цієї операції.

У разі досягнення згоди на проведення операції РЕПО між Національним банком та банком укладається відповідний договір, який має містити такі основні умови:

- строк дії договору;
- суму купівлі (продажу) державних цінних паперів;
- суму, цифровий або літерний код іноземної валюти;
- ціну купівлі (продажу) державних цінних паперів або іноземної валюти за операцією РЕПО;
- ціну зворотного продажу (купівлі) державних цінних паперів або іноземної валюти за операцією РЕПО;
- перелік та ознаки державних цінних паперів за операцією РЕПО;
- зобов'язання продати державні цінні папери або іноземну валюту зі зворотним викупом має кореспондуватись із зобов'язанням викупити ці державні цінні папери або іноземну валюту зі зворотним продажем;
- розмір і порядок установлення процентного доходу (витрат);

- порядок передавання державних цінних паперів або іноземної валюти до кредитора, зокрема в разі невиконання позичальником своїх зобов'язань під час проведення операції РЕПО;

- застосування Національним банком переважного та безумовного права задовольнити свої вимоги списанням у безспірному порядку заборгованості з кореспондентського рахунку зобов'язаної сторони в повному обсязі відповідно до ст. 73 Закону України «Про Національний банк України» у разі несвоєчасного виконання банком зобов'язання щодо зворотної купівлі державних цінних паперів або іноземної валюти;

- інші істотні умови.

Процентний дохід за операціями РЕПО - це дохід, якого отримує покупець державних цінних паперів або іноземної валюти (той, хто надає кошти в національній валюті), у разі здійснення операції РЕПО, що визначається як різниця між ціною зворотного продажу (викупу) державних цінних паперів або іноземної валюти та ціною їх купівлі.

Процентні витрати - це витрати продавця державних цінних паперів або іноземної валюти (того, хто отримує кошти в національній валюті) у разі здійснення операції РЕПО, які визначаються як різниця між ціною зворотної купівлі державних цінних паперів або іноземної валюти і ціною їх продажу.

У договорі про проведення операції РЕПО між Національним банком і банком має передбачатися умова щодо перерахування коштів за операцією купівлі (продажу) або зворотного продажу (купівлі) відповідних державних цінних паперів з одночасним блокуванням/роз-блокуванням цих цінних паперів на рахунках у цінних паперах.

Зобов'язання щодо виконання другої частини угоди РЕПО у сторін договору виникає тільки за умови повного виконання сторонами зобов'язань за першою частиною угоди РЕПО.

Операції прямого РЕПО можуть проводитися Національним банком через тендер (лише з державними цінними паперами) або шляхом безпосередньої домовленості з банком (з державними цінними паперами та іноземною валютою).

У разі проведення тендера щодо участі банків в операціях прямого РЕПО Національний банк відбирає для задоволення ті заявки банків, які є найприйнятнішими для Національного банку за обсягами операцій або ціновими параметрами.

Ціна купівлі (щодо конкретної операції РЕПО) - це сума коштів, яка сплачується покупцем відповідно до першої частини угоди РЕПО на дату купівлі за отримані від продавця державні цінні папери чи іноземну валюту.

За операцією прямого РЕПО ціною купівлі Національним банком державних цінних паперів є справедлива вартість державних цінних паперів.

Ціна зворотної купівлі (щодо конкретної операції РЕПО) - це сума коштів, сплачувана продавцем відповідно до другої частини угоди РЕПО у день зворотної купівлі за відповідні державні цінні папери.

Ціна зворотного продажу Національним банком державних цінних паперів

залежить від:

- > строку дії операції прямого РЕПО;
- > ставки рефінансування Національного банку;
- > процентних ставок за кредитами й депозитами на міжбанківському ринку, які діяли у відповідному періоді на день зворотного продажу.

За операцією прямого РЕПО з іноземною валютою Національний банк отримує іноземну валюту в розмірі, який дорівнює сумі наданого кредиту в національній валюті, що розраховується за офіційним курсом гривні до іноземної валюти. За умови виконання другої частини операції прямого РЕПО з іноземною валютою Національний банк повертає банку іноземну валюту в розмірі, що перерахований банком у першій частині операції прямого РЕПО, але після отримання коштів у національній валюті (як погашення заборгованості за кредитом і процентів за користування ним).

У разі проведення тендера щодо участі банків в операціях прямого РЕПО департамент монетарної політики надсилає банкам повідомлення про проведення тендера із зазначенням умов його проведення та строку операції РЕПО.

Порядок проведення операцій зворотного РЕПО

Національний банк може проводити операції зворотного РЕПО через тендер або шляхом безпосередньої домовленості з банками тільки з державними цінними паперами. У разі проведення тендера щодо участі банків в операціях зворотного РЕПО Національний банк відбирає для задоволення ті заявки банків, які є найприйнятнішими для Національного банку за обсягами операції або ціновими параметрами.

За операцією зворотного РЕПО *ціною продажу* Національним банком державних цінних паперів зі свого портфеля є справедлива їх вартість або амортизована собівартість.

Ціна зворотного викупу Національним банком державних цінних паперів залежить від строку проведення операцій РЕПО, процентних ставок за депозитними операціями Національного банку.

У разі проведення тендера щодо участі банків в операціях зворотного РЕПО департамент монетарної політики надсилає банкам повідомлення про проведення тендера із зазначенням умов і строку здійснення операції зворотного РЕПО. Банки подають до департаменту монетарної політики за допомогою засобів програмного забезпечення «АРМ РЕПО-тендер» заявки на участь у тендері, у яких пропонують свої умови щодо ціни купівлі (продажу) державних цінних паперів, строку проведення операції РЕПО, обсягу операції РЕПО, кількості й коду державних цінних паперів, що пропонуються.

Якщо Національний банк є продавцем державних цінних паперів, то заявки банків задовольняються, виходячи з потреби вилучення відповідного обсягу коштів з обігу на певний період. Після розгляду заявок банків департамент монетарної політики надсилає банкам, які за результатами тендера мають перерахувати кошти за продані Національним банком державні цінні папери, повідомлення-підтвердження щодо наміру укласти договір про здійснення операцій зворотного

РЕПО. Договір між Національним банком та банком має бути укладений не пізніше наступного робочого дня після отримання повідомлення-підтвердження.

За умови проведення операції зворотного РЕПО шляхом безпосередньої домовленості з банками Національний банк для визначення ціни продажу (купівлі) державних цінних паперів орієнтується на облікову ставку Національного банку, процентні ставки за депозитами на міжбанківському ринку, на дохідність за державними цінними паперами

Операція зворотного РЕПО, яка здійснюється між Національним банком та банками, є депозитною операцією, обліковується на рахунках обліку депозитних операцій відповідно до нормативно-правових актів Національного банку з питань бухгалтерського обліку.

Рефінансування комерційних банків через надання стабілізаційного кредиту

Стабілізаційний кредит - це кредит Національного банку, що може надаватися комерційному банку на підтримку виконання заходів фінансового оздоровлення для забезпечення його ліквідності на визначений Національним банком строк.

Умови та механізм надання стабілізаційного кредиту:

Джерело: ресурси, виділені НБУ

Забезпечення: ліквідні активи комерційного банку або гарантії фінансово стабільного банку

Термін: до 3 років, чітко обімовлений, індивідуальний для кожного банку

Ставка: не нижче облікової ставки НБУ.

Необхідні умова отримання :

- надання ТУ НБУ техніко –економічного обґрунтування необхідності стабілізаційного кредиту та доцільності його використання

- позитивний відгук ТУ НБУ;

- заборона здійснювати кредитні операції за рахунок коштів стабілізаційного кредиту.

Для отримання стабілізаційного кредиту банк подає до територіального управління НБУ клопотання і затверджену радою банку програму фінансового оздоровлення, яка відповідає вимогам нормативно-правових актів Національного банку з питань регулювання діяльності банків в Україні.

Стабілізаційний кредит може надаватися таким банкам:

* фінансове стабільному банку, який узяв на себе борг банку, що перебуває в стані фінансового оздоровлення, за умови цільового його використання та укладення з Національним банком договору застави державних цінних паперів або інших цінностей. Такий банк за згодою кредиторів банку-боржника має укласти договір (який додається до програми фінансового оздоровлення) про переведення боргу банку-боржника, що перебуває в стані фінансового оздоровлення;

• банку, який розробив програму фінансового оздоровлення і звернувся з клопотанням про надання стабілізаційного кредиту під заставу державних цінних

паперів або інших цінностей;

- банку, який перебуває в стані фінансового оздоровлення і звернувся з клопотанням про надання стабілізаційного кредиту під гарантію чи поруку фінансове стабільного банку або іншої фінансової установи, які згідно з їх фінансовим станом, достатністю капіталу можуть забезпечити виконання взятих на себе зобов'язань.

Стабілізаційний кредит надається банкові строком до трьох років, а якщо програма фінансового оздоровлення забезпечує достатні грошові потоки, то банку може надаватися короткостроковий кредит строком до одного року.

Депозитні операції Національного банку України

За умови накопичення надлишкової ліквідності банків, зростання грошової маси значно вищими темпами, ніж передбачається монетарною програмою, Національний банк може проводити з банками операції зворотного РЕПО та інші депозитні операції на відповідний період.

Національний банк здійснює депозитні операції з банками шляхом емісії власних боргових зобов'язань (депозитних сертифікатів) або укладення депозитних договорів. Депозитні операції проводяться щоденно в робочі дні залежно від стану грошово-кредитного ринку. Національний банк для всіх банків встановлює однакові умови залучення коштів.

Національний банк може здійснювати депозитні операції за такими строками:

- від 2 до 7 днів;
- від 8 до 21 дня;
- від 22 до 30 днів;
- від 31 до 365 днів.

Умови допуску банків до проведення депозитних операцій НБУ:

> відсутність заборгованості за кредитами Національного банку (крім кредитів строком понад один рік);

> банк забезпечує своєчасно і в повному обсязі формування обов'язкових резервів;

> наявність у загальній сумі залучених коштів від юридичних і фізичних осіб суми депозитів на вимогу не більше 30%;

> забезпечення своєчасного перерахування коштів за результатами попередньо проведених аукціонів із розміщення депозитних сертифікатів.

Залучення Національним банком коштів від банків на депозитні рахунки на строки від 2 до 7 днів, від 8 до 21 дня, від 22 до 30 днів підтверджується депозитним договором, який укладається між Національним банком через його територіальні управління та банком. У депозитному договорі зазначається:

- > місцезнаходження та реквізити сторін;
- > номер депозитного рахунку, що відкривається банку;
- > дата внесення депозиту;
- > сума депозиту;
- > розмір процентної ставки за депозитом;
- > метод визначення кількості днів для нарахування процентів (базовим

періодом для нарахування процентів вважаються 365 днів);

- > дата повернення коштів банку;

- > строк надання банком повідомлення до Національного банку про дострокове вилучення коштів;

- > строк і порядок повернення коштів банкам за умови дострокового припинення дії договору;

- > інші умови за погодженням сторін.

Нарахування процентних витрат за залученими від банків коштами здійснюється територіальним управлінням НБУ відповідно до умов депозитного договору та нормативно-правових актів Національного банку з питань бухгалтерського обліку операцій зі строковими депозитами. Нарахування процентів за депозитами починається з наступного дня після надходження від банку коштів і закінчується в той день, який передує поверненню Національним банком коштів банку-вкладнику. Територіальне управління повертає банкам депозити разом із нарахованими процентами в строк відповідно до укладеного договору до 14-ї години.

Територіальні управління НБУ надають департаменту монетарної політики інформацію щодо суми залучених на депозитні рахунки коштів, нарахованих процентів і строку їх повернення в день укладення депозитного договору.

У разі дострокового розірвання депозитного договору Національний банк повертає суму депозиту і нараховані проценти. Першим днем нарахування процентів вважається наступний день після надходження від банку коштів, останнім - дата, яка передує даті дострокового розірвання депозитного договору.

Депозитні сертифікати Національного банку України

Депозитний сертифікат Національного банку - це один із монетарних інструментів, що є борговим цінним папером Національного банку в бездокументарній формі, який засвідчує розміщення в Національному банку коштів банків та їхнє право на отримання внесеної суми і процентів після закінчення встановленого строку.

Національний банк України проводить операції з депозитними сертифікатами строком від 31 до 365 днів, що випущені у формі записів на рахунках у системі кількісного обліку СЕРТИФ, із використанням технологій, програмно-технологічних засобів і системи захисту інформації Національного банку. Випуск, розміщення та розрахунки за депозитними сертифікатами здійснюються лише в безготівковій формі у грошовій одиниці України.

Система кількісного обліку СЕРТИФ - це комп'ютеризована дворівнева (перший рівень - Національний банк, другий рівень - банки) система, що обслуговує розміщення, обіг та погашення емітованих Національним банком депозитних сертифікатів.

Рішення про доцільність здійснення первинного розміщення депозитних сертифікатів шляхом проведення аукціонів залежно від розвитку ситуації на грошово-кредитному ринку, потреби здійснення регулятивних операцій щодо обсягів грошової маси приймає посадова особа, яка, згідно з наказом

Національного банку про розподіл обов'язків між керівництвом Національного банку, здійснює загальне керівництво та контролює діяльність підрозділів, що пов'язана з регулюванням грошово-кредитного ринку.

Операції з розміщення депозитних сертифікатів здійснюються на договірній основі тільки з банками. Територіальні управління укладають з банками генеральні договори про участь в аукціоні з розміщення депозитних сертифікатів на поточний календарний рік, про що протягом двох робочих днів повідомляють департамент монетарної політики та Центральну розрахункову палату Національного банку. Департамент монетарної політики повідомляє операційному управлінню перелік банків, які уклали генеральний договір про участь в аукціоні з розміщення депозитних сертифікатів. Операційне управління повідомляє банкам, які уклали генеральний договір про участь в аукціоні з розміщення депозитних сертифікатів, номер транзитного рахунку для перерахування коштів. Банк протягом двох робочих днів після укладення генерального договору повідомляє операційне управління про рахунок, на який зараховуються кошти від погашення депозитних сертифікатів, і процентні доходи.

Умови випуску, максимальна або мінімальна сума заявки від банку, номінальна вартість депозитного сертифіката, строк, на який розміщується депозитний сертифікат, визначаються залежно від ситуації, що склалася на грошово-кредитному ринку в період оголошення про проведення аукціону, та з урахуванням перспектив її розвитку і доводяться до відома банків.

Номінальна вартість депозитного сертифіката - вартість одного депозитного сертифіката, визначена умовами його випуску та оголошена в повідомленні.

Дата випуску депозитного сертифіката - дата розміщення депозитного сертифіката на умовах проведення аукціону.

Дата погашення депозитного сертифіката - дата повернення банкам коштів депозиту і процентів, що визначається згідно з умовами проведення аукціону з розміщення депозитних сертифікатів.

Процентна ставка (процентна плата) за депозитний сертифікат - це фіксована процентна ставка річних, яка запропонована банком та визнана Національним банком прийнятною в результаті проведення аукціону.

Процентний дохід за депозитним сертифікатом розраховується виходячи з номінальної вартості депозитного сертифіката, процентної ставки, бази нарахування та строку розміщення депозитного сертифіката, зазначених у повідомленні Національного банку.

Депозитні сертифікати мають право обігу на відкритому ринку лише серед банків, а також можуть використовуватись як застава на міжбанківському кредитному ринку. За умови укладення угоди про купівлю (продаж) депозитних сертифікатів на міжбанківському ринку банк-покупець повідомляє операційному управлінню номер рахунку, на який зараховуються кошти від погашення сертифікатів.

Розміщення депозитних сертифікатів НБУ здійснюється проведенням аукціонів. Національний банк із метою проведення аукціону з розміщення депозитних сертифікатів надсилає повідомлення банкам із визначенням або загального обсягу залучення коштів від банків, або процентної плати за них.

Місце проведення аукціонів із розміщення депозитних сертифікатів - департамент монетарної політики.

Для участі в аукціоні з розміщення депозитних сертифікатів банк після його оголошення подає департаменту монетарної політики за допомогою засобів програмно-технологічного забезпечення «Депозитний сертифікат» заявку, в якій зазначаються:

- кількість депозитних сертифікатів для придбання;
- сума коштів, запропонованих банком для придбання;
- строк розміщення депозитних сертифікатів;
- процентна ставка, за якою банк погоджується розмістити кошти.

Банки, які бажають придбати депозитні сертифікати, подають Національному банку заявку на участь в аукціоні до зазначеного в повідомленні часу в день проведення аукціону. Прийняття заявок від банків на участь в аукціоні, їх розгляд і надсилання банкам повідомлень про результати аукціону здійснює департамент монетарної політики в день проведення аукціону.

У разі проведення аукціону з оголошенням загального обсягу коштів, що залучаються Національним банком, без визначення ціни залучення банки самостійно пропонують суму та процентну ставку, за якою вони погоджуються вкласти кошти в депозитний сертифікат. На підставі заявок, що надійшли від банків, а також враховуючи оперативний моніторинг процентних ставок на міжбанківському ринку, Національний банк самостійно визначає прийнятну для залучення коштів процентну ставку і здійснює розміщення депозитних сертифікатів у межах оголошеного обсягу на цей аукціон, починаючи з найменшої процентної ставки. Якщо оголошений обсяг залучення коштів менший, ніж сума заявок банків з однаковою процентною ставкою, то розміщення депозитних сертифікатів здійснюється пропорційно між цими банками.

Результати аукціону повідомляються операційному управлінню, територіальним управлінням та банкам - учасникам аукціону. Банк у день отримання повідомлення від департаменту монетарної політики про задоволення заявки на придбання депозитних сертифікатів перераховує відповідну суму коштів на транзитний рахунок в операційному управлінні.

Право власності банку на депозитний сертифікат виникає від часу зарахування оплаченої кількості депозитних сертифікатів на рахунки власників у системі кількісного обліку СЕРТИФ. Підтвердженням права власності на депозитний сертифікат є виписка з рахунку банку в системі кількісного обліку СЕРТИФ, яку Національний банк надає власникові депозитного сертифіката.

Операційне управління на підставі повідомлення про результати аукціону з розміщення депозитних сертифікатів подає до системи обліку операцій з цінними паперами системи автоматизації банківських операцій реквізити угод із розміщення депозитних сертифікатів. Облік проведення банками операцій з депозитними сертифікатами на міжбанківському ринку проводиться в системі кількісного обліку.

Нарахування процентних витрат за депозитними сертифікатами відповідно до умов їх емісії здійснюється операційним управлінням не рідше одного разу на місяць. Нарахування процентів за депозитними сертифікатами, які погашаються

до звітної дати, що належить до звітного місяця, здійснюється на дату погашення цих депозитних сертифікатів. Сплата суми процентного доходу власникам депозитних сертифікатів здійснюється операційним управлінням одночасно з погашенням депозитних сертифікатів на підставі реєстру власників депозитних сертифікатів.

Погашення депозитних сертифікатів здійснюється Національним банком у безготівковій формі перерахуванням на кореспондентський рахунок банку номінальної вартості депозитного сертифіката і процентного доходу за ним на дату погашення відповідно до строків та умов, передбачених випуском депозитних сертифікатів. Якщо дата погашення депозитних сертифікатів припадає на неробочий день, то операції здійснюються наступного робочого дня.

На початку дня погашення депозитних сертифікатів у системі кількісного обліку СЕРТИФ формується та передається операційному управлінню реєстр власників депозитних сертифікатів, який містить такі реквізити:

- код банку-власника;
- номер рахунка банку в системі кількісного обліку СЕРТИФ;
- коди випуску депозитних сертифікатів;
- кількість депозитних сертифікатів;
- номінальну вартість сертифікатів і процентів за ними.

У разі суттєвої зміни ситуації на грошово-кредитному ринку рішення про дострокове погашення депозитних сертифікатів приймає посадова особа, яка згідно з наказом Національного банку про розподіл функціональних обов'язків здійснює загальне керівництво та контролює діяльність підрозділів, пов'язану з регулюванням грошово-кредитного ринку. Національний банк інформує про це банки - власників депозитних сертифікатів не менше ніж за два банківські дні.

Операції з купівлі (продажу) державних цінних паперів на відкритому ринку

З метою регулювання грошово-кредитного ринку, активізації проведення міжбанківських операцій з державними цінними паперами, а також для сприяння встановленню котирувальних цін на такі цінні папери Національний банк здійснює операції з державними цінними паперами на відкритому ринку.

Відкритий ринок - ринок, на якому операції з купівлі-продажу цінних паперів здійснюються між особами, що не є первинними кредиторами й позичальниками, і кошти внаслідок продажу цінних паперів на такому ринку надходять на користь держателя цінних паперів, а не їх емітента, а також операції з рефінансування.

Операції з купівлі (продажу) державних цінних паперів можуть здійснюватися Національним банком шляхом участі в торгах, які проводяться організаторами торгівлі цінними паперами, що офіційно зареєстровані відповідно до законодавства України, згідно з установленими ними правилами.

У разі потреби здійснити операції з купівлі (продажу) державних цінних паперів Національний банк готує заявку із зазначенням основних параметрів щодо купівлі або продажу. Копія заявки на продаж передається до депозитарію державних цінних паперів Національного банку для блокування державних цінних паперів на відповідних рахунках депозитарного обліку в порядку, встановленому нормативно-правовими

актами Національного банку з питань депозитарної діяльності.

Заявка до початку торгів надсилається до організаторів торгівлі державними цінними паперами. Протягом операційного дня організаторів торгівлі департамент монетарної політики може змінювати свої заявки з купівлі (продажу) державних цінних паперів. Угода про купівлю (продаж) державних цінних паперів вважається виконаною за умови проведення грошових розрахунків за нею в порядку, встановленому нормативно-правовими актами Національного банку з питань депозитарної діяльності.

З метою підтримання ліквідності банків і регулювання грошово-кредитного ринку Національний банк може здійснювати операції з купівлі (продажу) державних цінних паперів на позабіржовому ринку. Ініціатором такої операції здебільшого є сторона, зацікавлена в терміновому проведенні операції з купівлі (продажу) таких цінних паперів.

У разі звернення банку до Національного банку про здійснення операції з купівлі (продажу) державних цінних паперів Національний банк, виходячи зі стану грошово-кредитного ринку, приймає рішення щодо можливості проведення такої операції. У разі прийняття позитивного рішення про проведення такої операції та укладення відповідної угоди грошові розрахунки й постачання державних цінних паперів здійснюються в порядку, встановленому нормативно-правовими актами Національного банку з питань депозитарної діяльності.

Національний банк із метою регулювання грошово-кредитного ринку може проводити з банками операції з державними цінними паперами (реструктуризовані боргові зобов'язання уряду), що є в портфелі Національного банку, з обов'язковою гарантією їх викупу у власників будь-коли.

З метою використання реструктуризованих боргових зобов'язань уряду як фінансового інструменту Національний банк залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку виставляє на продаж реструктуризовані боргові зобов'язання уряду відповідних кодів випуску з установленням ціни обов'язкового їх викупу кожного наступного дня до часу їх обігу поза Національним банком.

Грошові розрахунки й постачання державних цінних паперів за операціями Національного банку з двостороннього котирування державних цінних паперів здійснюються в порядку, встановленому нормативно-правовими актами Національного банку з питань депозитарної діяльності.

Лекція на тему:

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК - БАНКІР І ФІНАНСОВИЙ АГЕНТ УРЯДУ

Державний борг - це сукупність фінансових зобов'язань центрального уряду, місцевих органів влади, державних підприємств і організацій, що підлягає погашенню в обумовлені терміни.

Використовувати емісійні кошти НБУ для фінансування бюджетного дефіциту, а також позики для фінансування поточних видатків держави забороняється.

Граничний обсяг внутрішнього й зовнішнього державного боргу та граничний обсяг надання гарантій повинні встановлюватися на кожний бюджетний період законом

про Державний бюджет України. Величина основної суми державного боргу не повинна перевищувати фактичного річного обсягу ВВП України.

Сума основного боргу (принципал) - первісна сума позики, на яку нараховуються проценти.

Процентні платежі за державним боргом - це платежі, які здійснюються за рахунок коштів державного бюджету за користування позиченими коштами, їхні розміри визначаються на момент платежу.

Поточна заборгованість за неоплаченими зобов'язаннями не враховується у складі державного боргу доти, доки ці зобов'язання не будуть визнані як борг із фіксованим терміном погашення.

Розмір непогашеного боргу - це сума, яку необхідно сплатити при погашенні, а не сума, що визначена на момент виникнення боргового зобов'язання.

Залежно від ступеня охоплення державних боргових зобов'язань державний борг поділяється на капітальний і поточний.

Капітальний державний борг - це сукупність усіх раніше випущених і непогашених на цей момент боргових зобов'язань, у тому числі відсотків, які мають бути сплачені.

Поточний державний борг - це сума витрат поточного періоду (як правило, фінансового року), спрямованих на погашення частини державного боргу, строк сплати якого настав, і на сплату щорічних відсотків для обслуговування капітального боргу, який переходить у майбутні періоди.

Чистий державний борг - це сума зобов'язань без урахування відсотків за користування позиками.

Залежно від позиції уряду держави щодо накопичення державного боргу його поділяють на активний і пасивний.

Активний державний борг виникає внаслідок дискретних заходів уряду щодо залучення додаткових ресурсів. Він пов'язаний з формуванням активної форми бюджетного дефіциту. Активний дефіцит створюється внаслідок державного втручання у подолання кризи.

Пасивний державний борг створюється автоматично з виникненням пасивного бюджетного дефіциту. Пасивний бюджетний дефіцит виникає тому, що в умовах економічної кризи зменшуються доходи економічних суб'єктів, а тому й податкові надходження до бюджету.

Залежно від отримувача кредитних ресурсів державний борг може формуватися як прямий та умовний.

Прямий державний борг відображає обсяги залучених кредитних ресурсів, що надійшли в розпорядження уряду країни.

Умовний державний борг - це борг, сформований залученням кредитних ресурсів у розпорядження суб'єктів господарювання під гарантію уряду, коли виникають зобов'язання у держави як гаранта повернення ресурсів кредиторів у випадках неплатоспроможності позичальника.

Залежно від джерел залучення коштів державний борг поділяється на внутрішній і зовнішній.

Внутрішній державний борг - це сукупність усіх отриманих і невиконаних зобов'язань країни на користь резидентів щодо сплати основної суми боргу та процентів

за ним.

Зовнішній державний борг - це сукупність усіх отриманих і невиконаних зобов'язань на користь нерезидентів щодо сплати основної суми боргу та процентів за ним

Основні методи фінансування внутрішнього державного боргу за участю центрального банку - це:

- здійснення емісії грошей (збільшується обсяг доходів бюджету за рахунок різниці між номінальною вартістю грошей та фактичними затратами на їх виготовлення (сеньйораж);
- надання прямих кредитів центрального банку уряду (кредитування тимчасового «сезонного» розриву між видатками та надходженнями бюджету);
- залучення внутрішніх позик (мобілізуються акумулюванням тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб (підприємств і населення) на певний термін на умовах виплати доходу та оформлюються борговими зобов'язаннями держави у безготівковій чи готівковій формі.) У разі первинного розміщення державних цінних паперів у центральному банку останній випускає в обіг додатковий обсяг незабезпечених засобів платежу, що призводить до інфляції. Така операція центрального банку є лише прихованою емісією і має ті ж негативні наслідки, що й попередні методи.

Внутрішній державний борг України складається з:

- випущених державних цінних паперів у вигляді облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП);
- інших зобов'язань у грошовій формі, гарантованих Урядом України;
- кредитів, одержаних Урядом України;
- частини боргових зобов'язань СРСР, що їх перебрала Україна.

Відповідно до чинного законодавства України боргові зобов'язання уряду, що оформлені державними цінними паперами, виступають у вигляді облігацій і казначейських зобов'язань України.

До *державних (боргових) цінних паперів* належать:

- облігації внутрішньої державної позики (ОВДП);
- облігації зовнішньої державної позики (ОЗДП);
- облігації внутрішньої місцевої позики (ОВМП);
- казначейські зобов'язання України.

Облігації внутрішньої державної позики випускаються від імені держави і відповідно до рішення Кабінету Міністрів України.

Кабінет Міністрів України визначає обсяг випуску, час погашення, величину номінального доходу, форму й частоту виплат доходу, суму боргу.

Класифікація державних цінних паперів

1) Залежно від терміну випуску державні цінні папери поділяються на:

- короткострокові - до 1 року;
- середньострокові - від 1 до 5 років;
- довгострокові - 5 та більше років.

2) Залежно від форми випуску ОВДП поділяються на;

- ОВДП у документарній формі;
- ОВДП у недокументарній формі.

Ведення обліку прав власності за державними цінними паперами, що існують у недокументарній формі, здійснює депозитарій Національного банку України.

Нині ОВДП випускаються на пред'явника зі строком обігу 28, 63, 91, 182, 273 дні та 1 рік, 18, 24, 36, 39, 42, 45, 48, 51, 54, 57, 60, 63, 66, 69, 72 місяці.

Суб'єкти ринку облігацій:

- НБУ;
- комерційні банки;
- юридичні та фізичні особи, що є клієнтами комерційних банків;
- організаційно оформлені торговельні системи.

Обов'язки НБУ як суб'єкта ринку облігацій полягають в тому, що він виступає як

- генеральний агент Міністерства фінансів України з обслуговування, розміщення облігацій та проведення платежів за ними;
- депозитарій за облігаціями, випущеними у вигляді записів на рахунках у системі електронного обігу цінних паперів;
 - контролюючий орган;
 - дилер на вторинному ринку.

Відповідно до процедури розміщення ОВДП власниками облігацій можуть бути юридичні та фізичні особи - як резиденти, так і нерезиденти.

Оплата придбаних облігацій здійснюється в національній валюті України в безготівковій формі. Функції генерального агента з обслуговування випуску облігацій та проведення платежів за ними виконуються Національним банком на підставі угоди з Міністерством фінансів.

Процес розміщення державних облігацій пов'язаний з проведенням НБУ закритих аукціонів. Аукціони проводяться у приміщенні НБУ з використанням комп'ютерної системи «ЛІГА».

До складу безпосередніх учасників аукціонів входять:

- Міністерство фінансів України, яке за дорученням Уряду України здійснює розміщення облігацій, а також виконує обов'язки гаранта своєчасності сплати доходу та погашення облігацій;
- НБУ, який виконує обов'язки генерального агента з обслуговування випусків облігацій та проведення платежів за ними;
 - комерційні банки, що виступають покупцями облігацій або на договірних засадах виконують роль фінансових посередників у придбанні цінних паперів фізичними та юридичними особами - резидентами і нерезидентами.

Міністерство фінансів України здійснює:

- кожного понеділка поточного тижня розроблення та затвердження графіків проведення аукціонів із розміщення облігацій на наступний тиждень, їх оприлюднення через засоби масової інформації та передачу Національному банку для розповсюдження серед учасників аукціонів;
- формування повідомлень про проведення аукціонів;
- установлення цін відсіку або рівнів дохідності аукціонного продажу облігацій;

- оформлення глобальних сертифікатів на загальний обсяг емісії облігацій.

Національний банк України відповідно до покладених на нього обов'язків:

- поширює повідомлення про проведення аукціонів із розміщення облігацій, що надається Міністерством фінансів України, серед учасників аукціону;
- здійснює збір заявок на аукціон і підготовку аналітичної інформації щодо визначення ціни відсікання або встановлення рівня доходності при придбанні облігацій;
- проводить розміщення облігацій згідно з визначеною ціною відсіку або встановленим рівнем доходності, що надається Міністерством фінансів України;
- надає учасникам аукціонів інформацію про результати їх проведення;
- виконує клірингові розрахунки та організовує проведення платежів за результатами аукціонів;
- зберігає глобальні сертифікати, якими оформляється випуск облігацій.

Установи банківської системи - юридичні особи безпосередньо виступають покупцями облігацій, а також на договірних засадах виконують роль фінансових посередників у придбанні цих цінних паперів фізичними та юридичними особами, в тому числі нерезидентами.

Аукціони з розміщення ОВДП, як правило, проводяться за графіками, затвердженими Міністерством фінансів України. Графіками визначаються дати проведення аукціонів, терміни погашення облігацій та обсяги необхідних для залучення коштів. Міністерство фінансів України в порядку інформування та розповсюдження серед учасників аукціону надає Національному банку України кожного понеділка графік проведення аукціонів на наступний тиждень. У разі потреби Міністерство фінансів України вносить зміни й доповнення до зазначених графіків, про що інформує Національний банк не пізніше одного робочого дня до початку проведення не запланованого графіком аукціону.

Не пізніше наступного операційного дня після отримання листа Міністерства фінансів України Національний банк України засобами телекомунікаційного зв'язку надає учасникам аукціонів графіки їх проведення.

Рішення про час, форму аукціонного продажу та умови розміщення облігацій приймається Міністерством фінансів України відповідно до графіка проведення аукціонних торгів. Аукціон не може бути розпочато пізніше ніж за чотири години до закриття операційного дня Національного банку України.

Національний банк України в межах операційного дня протягом години після отримання повідомлення про проведення аукціону від Міністерства фінансів України засобами телекомунікаційного зв'язку здійснює його розповсюдження серед учасників аукціонів.

Аукціони з розміщення облігацій проводяться у приміщенні Національного банку України з використанням комп'ютерної системи «ЛІГА» у таких формах :

- 1) аукціон з продажу облігацій з обмеженим обсягом розміщення;
- 2) аукціон з продажу облігацій без обмеження обсягу розміщення
- 3) продаж з оголошенням обсягу реалізації облігацій за фіксованими цінами або рівнем доходності
- 4) продаж без оголошення обсягу реалізації за фіксованими цінами або рівнем доходності

5) аукціон з продажу облігацій за попередніми та остаточними заявками та умовами

Розміщення облігацій здійснюється через їх продаж на закритому аукціоні, необхідними умовами проведення якого є:

- наявність заявок із придбання облігацій. Заявки не можуть бути розглянуті до початку проведення аукціону, зміст заявок не підлягає розголошенню;
- критерії задоволення заявок, числові значення яких встановлюються під час проведення аукціону.

Заявка - це офіційна пропозиція учасника аукціону щодо придбання фіксованої кількості облігацій на відповідних умовах.

Комерційні банки можуть подавати конкурентні та неконкурентні заявки.

Конкурентна заявка - це заявка щодо придбання облігацій за встановленою (вказаною в ній) ціною або фіксованим (вказаним у ній) рівнем дохідності.

Неконкурентна заявка - це заявка щодо придбання облігацій за середньозваженою ціною або середньозваженим рівнем дохідності.

Аукціон може проводитись за одним із двох критеріїв, на підставі введення:

- * цінових умов продажу облігацій;
- * рівня дохідності за облігаціями.

У разі проведення аукціону за ціновим критерієм заявки задовольняються для:

- > *конкурентних* заявок за цінами, які є вищими або дорівнюють ціні відсіку;
- > *неконкурентних* заявок за середньозваженою ціною аукціону.

У випадках проведення аукціону за критерієм дохідності заявки задовольняються для:

- > конкурентних заявок за дохідністю, яка нижче або дорівнює встановленому рівню дохідності;
- > неконкурентних заявок за середньозваженим рівнем дохідності.

На базі заявок учасників торгів, допущених до них, складається аналітична інформація, яка характеризує пропозиції щодо придбання облігацій та можливі варіанти встановлення ціни відсіку.

Ціна відсіку - ціна, що встановлюється Міністерством фінансів України, нижче від якої заявки учасників торгів не задовольняються.

Аукціон із розміщення облігацій проводиться за такими правилами:

- конкурентні заявки не задовольняються в разі, якщо ціни за конкурентними заявками менші за ціну відсіку або дохідність за конкурентними заявками вища за дохідність, установлену Міністерством фінансів України;
- конкурентні заявки мають пріоритет і задовольняються в першу чергу;
- неконкурентні заявки задовольняються за середньозваженими цінами або середньозваженою дохідністю.

Середньозважена ціна аукціону - ціна, яка визначається в разі проведення аукціону на підставі цін за конкурентними заявками за умови, що ці ціни за значенням більші або дорівнюють ціні відсіку.

Середньозважений рівень дохідності аукціону - це дохідність облігацій, що розраховується на підставі рівнів дохідності за конкурентними заявками за умови, що дані дохідності за значенням не перевищують установлений рівень дохідності.

У разі обмеження обсягу розміщення облігацій:

- аукціон вважається таким, що відбувся, в разі продажу не менше 20% облігацій від загальної їх кількості;

- неконкурентні заявки можуть задовольнятися не в повному обсязі, а пропорційно обсягам цих заявок у межах залишку від задоволення конкурентних заявок;

- неконкурентні заявки не беруть участі в аукціоні, якщо конкурентними заявками задовольняються в повному обсязі пропозиції з розміщення облігацій;

- конкурентні заявки, якщо їх за обсягами та встановленою ціною відсіку (дохідністю) задовольнити неможливо, задовольняються не в повному обсязі, а пропорційно їхнім обсягам у межах залишку від задоволення конкурентних заявок за цінами (дохідністю), які вище (нижче) визначеної Міністерством фінансів ціни відсіку (дохідності). У цьому разі неконкурентні заявки не беруть участі в аукціоні;

- зважаючи на попит і пропозиції, Міністерство фінансів України має право змінити або зняти обмеження щодо обсягів облігацій, які виставляються на аукціоні, про що письмово повідомляє Національний банк України.

До приміщення, де проводяться аукціони з продажу облігацій, допускаються лише відповідальні за проведення аукціону особи Міністерства фінансів і Національного банку України.

Національний банк здійснює контроль за надходженням коштів від учасників торгів та організує переказування коштів до прибуткової частини державного бюджету. Розрахунки за результатами аукціону здійснюються на клірингових засадах у національній грошовій одиниці безготівковою сплатою. У випадках, передбачених умовами випуску облігацій, розрахунки можуть проводитись у вільно конвертованій валюті в порядку, визначеному Національним банком України.

Відповідно до строку, що вказаний у повідомленні про проведення аукціонів, їхні учасники здійснюють перерахування коштів в обсязі, вказаному у кліринговій відомості, на відповідний рахунок в ОПЕРУ Національного банку України. Реквізити рахунку вказуються у повідомленні про проведення аукціонів.

Наступного робочого дня після проведення розрахунків за облігації, придбані на аукціонах, ОПЕРУ Національного банку України надає відповідальним за проведення аукціону особам дані щодо складу неплатників. На підставі даних про склад неплатників за облігаціями відповідальні за проведення аукціону особи готують листи про застосування санкцій, що подаються на затвердження керівництва Національного банку України. Санкції, що можуть бути застосовані в разі несвоєчасного перерахування коштів за облігації, придбані на аукціонах із первинного розміщення, визначені в офіційному повідомленні про проведення аукціонів.

В обсязі коштів, що надійшли від учасників аукціонів, Національний банк України здійснює:

- перерахування коштів до Державного бюджету України в день їх надходження від власників облігацій;

- зарахування на рахунки депо в Депозитарії державних цінних паперів відповідної кількості облігацій, що придбані учасниками аукціонів та їхніми

клієнтами.

За результатами проведення аукціонів на наступний день після проведення платежів за облігаціями Національний банк надає Міністерству фінансів України засобами телекомунікаційного зв'язку інформацію щодо загальних обсягів продажу облігацій, придбаних учасниками аукціонів, зокрема їхніми клієнтами, з виділенням частки, що перебуває у власності нерезидентів.

На підставі інформації щодо загальних обсягів продажу облігацій Міністерством фінансів України в порядку, визначеному чинним законодавством, заповнюються глобальні сертифікати, якими оформлюється емісія облігацій. Глобальні сертифікати разом із супровідним листом передаються на зберігання до Депозитарію державних цінних паперів. Облік глобальних сертифікатів здійснюється в порядку, визначеному чинними нормативними документами з питань бухгалтерського та депозитарного обліку цінних паперів.

Для обслуговування обігу державних цінних паперів (ДЦП) необхідна відповідна інфраструктура - депозитарна мережа, яка забезпечує облік і перереєстрацію прав власності за цінними паперами. З огляду на це Національний банк України створив спеціалізований електронний депозитарій, що є центральною ланкою дворівневої системи обліку державних боргових зобов'язань і здійснення розрахунків за ними. Депозитарії банків у цій системі посідають нижній рівень і реалізують функції зберігача.

Депонентами депозитарію Національного банку України на підставі депозитарних угод виступають установи банківської системи. Філії банків можуть бути депонентами депозитарію відповідно до угоди, яка укладається між головною конторою комерційного банку та Національним банком України. Небанківські фінансові установи набувають статусу депонента депозитарію державних цінних паперів на підставі дозволу уповноваженого органу державної виконавчої влади та договору з Національним банком України.

Національний банк України може здійснювати такі види депозитарної діяльності:

- зберігання та обслуговування обігу державних цінних паперів на рахунках у цінних паперах та операцій емітента щодо випущених ним державних цінних паперів;

- кліринг і розрахунки за угодами щодо державних цінних паперів.

Національний банк України як учасник Національної депозитарної системи виконує функції депозитарію та зберігача ДЦП.

Функції Національного банку України як депозитарію ДЦП здійснюють такі його підрозділи:

- департамент монетарної політики, що здійснює організаційно-методичне керівництво, пов'язане з розвитком і функціонуванням депозитарної системи за ДЦП, контроль за відповідністю їх кількості, що перебувають в обігу, загальному обсягу емісії, надає довідково-аналітичну інформацію, що визначена договірними відносинами, координує діяльність інших структурних підрозділів Національного банку України щодо виконання ними обов'язків, пов'язаних із веденням діяльності Національного банку України як депозитарію ДЦП;

- Центральна розрахункова палата, що здійснює технологічне забезпечення депозитарної діяльності Національного банку, впровадження та експлуатацію програмно-технологічного забезпечення і укладання із зберігачами депозитарних договорів;

- операційне управління, що здійснює відповідальне зберігання глобальних сертифікатів;

- департамент інформатизації, що здійснює розроблення, впровадження та супроводження програмно-технологічного забезпечення, доопрацювання системи електронних міжбанківських розрахунків Національного банку України для забезпечення виконання специфічних функцій, пов'язаних з обслуговуванням розрахунків за угодами щодо ДЦП за принципом «поставка проти оплати», виконує сертифікацію ключів для системи захисту, а також надає інші послуги з питань захисту інформації;

- департамент внутрішнього аудиту, що проводить перевірку діяльності Національного банку щодо додержання ним вимог законодавства України, зокрема нормативно-правових актів Національного банку України;

- юридична служба, що забезпечує правову роботу Національного банку;

- фінансовий департамент, що розробляє та вносить на розгляд і затвердження Правління Національного банку України тарифи за користування послугами Національного банку;

- департамент платіжних систем, що забезпечує розроблення нормативно-правових актів про порядок проведення грошових розрахунків за операціями з ДЦП;

- департамент бухгалтерського обліку, що забезпечує розроблення нормативно-правових актів щодо порядку бухгалтерського обліку операцій з ДЦП;

- територіальні управління Національного банку України, що під час здійснення планових перевірок банків контролюють правильність проведення цим банками внутрішньобанківських грошових розрахунків за угодами щодо ДЦП, які здійснюються поза межами системи електронних шатежів Національного банку України (засобами системи автоматизації банку або внутрішньобанківської платіжної системи банку).

ЛЕКЦІЯ

на тему:

ВАЛЮТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ І КОНРОЛЬ

Валютна політика - це сукупність заходів у сфері економічних відносин відповідно до поточних і стратегічних цілей економічної політики держави.

Валютна політика спрямована на:

- забезпечення стабільності курсу національної грошової одиниці,
- сприяння через курс валюти залученню іноземних інвестицій в економіку,
 - регулювання зовнішніх платіжних відносин з іншими країнами,
- забезпечення збалансування зовнішніх платежів
- накопичення централізованих валютних резервів.

До компетенції центрального банку належить виконання таких функцій:

- нагромадження та управління валютними резервами країни, проведення операцій з їх розміщення;
- визначення сфери й порядку обігу на території країни іноземної валюти;
- визначення і регулювання курсу національної грошової одиниці відносно валют інших країн;
- встановлення правил і видача ліцензій комерційним банкам на здійснення ними банківських операцій з валютними цінностями та ін.

Довгострокова валютна політика передбачає розроблення та реалізацію заходів спрямованих на забезпечення макроекономічної стабільності і створення умов довіри національних та іноземних економічних суб'єктів до валюти держави, стимулювання експорту, припливу до країни іноземної валюти

Короткострокова валютна політика - забезпечення стабільного функціонування національної валютної системи, уникнення стійкого від'ємного сальдо платіжного балансу країни, узгодження інтересів як експортерів, так й імпортерів.

Вона передбачає:

- поточне регулювання системи валютних обмежень і системи економічних нормативів (зокрема проведення операцій на страховому ринку, фондовому та інших сегментах фінансового ринку).
- оперативне регулювання кон'юнктури валютного ринку за допомогою інтервенцій для зменшення спекулятивного тиску на валютний ринок;
- вдосконалення організаційно-правової структури валютного ринку;
- здійснення жорсткого контролю за операціями з переміщення капіталу резидентами й нерезидентами на валютному ринку;
- вдосконалення контролю за експортно-імпортними операціями;
- вдосконалення міждержавних розрахунків і опрацювання можливостей різноманітних форм інтеграції;
- проведення валютно-курсової політики, яка базується на цільових орієнтирах сфери грошово-кредитних відносин;
- вдосконалення механізму курсоутворення відповідно до структурних змін в економіці.

Дисконтна політика - маневрування обліковою ставкою НБУ, що регулює обсяг грошової маси, рівень цін, приплив і відплив короткострокового капіталу.

Девізна політика - здійснюється у формі валютної інтервенції, що являє собою купівлю-продаж центральним банком іноземної валюти.

Диверсифікація валютних резервів дає змогу зменшити збитки, пов'язані з відносним знеціненням тих чи інших валют і досягнення оптимальної структури резервних активів

Складовими елементами валютної політики є:

- валютне регулювання;
- валютний контроль;
- міжнародне валютне співробітництво та участь у міжнародних валютно-фінансових організаціях.

Основною метою валютної політики Національного банку України як

складника його монетарної політики є стабілізація курсу національної грошової одиниці та збалансованість платіжного балансу країни.

Валютне регулювання - систему регламентаційних заходів держави у сфері міжнародних розрахунків і порядку проведення валютних операцій.

Основні завдання валютного регулювання та контролю:

- організація системи курсоутворення, захист і забезпечення необхідного ступеня конвертованості національних грошей;
- регулювання платіжної функції іноземної валюти,
- регламентація поточних операцій платіжного балансу;
 - організація внутрішнього валютного ринку;
- регламентація та регулювання банківської діяльності з валютними цінностями;
- захист іноземних інвестицій, регулювання процесів утворення та руху капіталу;
 - встановлення режиму та обмежень на вивезення і ввезення через кордон валютних цінностей;
- забезпечення стабільних джерел надходження іноземної валюти на національний валютний ринок.

Суб'єктами валютного регулювання і контролю виступають усі без винятку учасники валютних операцій:

- центральний банк;
- уряд країни;
- уповноважені банки;
- юридичні особи - резиденти і нерезиденти;
- фізичні особи - резиденти і нерезиденти.

Методи валютного регулювання

1) Валютна інтервенція - це пряме втручання центрального банку країни у функціонування валютного ринку через купівлю-продаж іноземної валюти з метою впливу на курс національної грошової одиниці.

Валютна інтервенція може здійснюватися:

- за рахунок власних резервів іноземної валюти;
- на зазначені цілі використовуються «своп-угоди» - договір з певною країною з приводу одержання кредиту у валюті цієї ж країни, необхідного для здійснення валютної інтервенції;
- за рахунок продажу цінних паперів, номінованих в іноземній валюті.

2) Девізна валютна політика - політика регулювання валютного курсу купівлею і продажем іноземної валюти. Центральний банк здійснює девізну валютну політику на підставі регулювання курсу національної грошової одиниці до іноземних валют купівлею та продажем іноземної валюти на фінансових ринках.

3) Девальвація - офіційне зниження курсу національної грошової одиниці відносно іноземних валют або міжнародних розрахункових одиниць.

4) Ревальвація - офіційне підвищення курсу національної грошової одиниці

відносно іноземних валют або міжнародних розрахункових одиниць. Ревальвація вигідна для імпортерів і кредиторів, проте не вигідна для експортерів.

Ревальвація і девальвація є досить жорсткими засобами державного втручання у сферу валютних відносин.

5) Дисконтна політика - змінюючи розмір облікової ставки, центральний банк здійснює певний вплив на приплив чи відплив капіталів, а отже і на валютний курс. Підвищення ставки сприяє підтриманню курсу, оскільки стимулює попит на валюту, а її зниження призводить до послаблення валюти.

6) Валютні резерви - це запаси резервних активів, що перебувають на рахунках у центральному банку та в банках за кордоном і використовуються для сплати боргових зобов'язань, а також, у разі необхідності, для проведення валютних інтервенцій з метою регулювання курсу національної грошової одиниці.

Офіційні валютні резерви складаються із:

- золота;
- іноземних валют у вигляді банкнот і монет або коштів на рахунках за кордоном;
- спеціальних прав запозичення (СПЗ);
- цінних паперів (окрім акцій), що оплачуються в іноземній валюті;
- із внеску країни до капіталу МВФ, тобто її квоти;
- будь-яких інших міжнародно визнаних резервних активів за умови забезпечення їх надійності та ліквідності.

7) Валютні обмеження - сукупність заходів і нормативних правил, установлених у законодавчому чи адміністративному порядку та спрямованих на досягнення рівноваги у платіжному балансі, підтримання стабільності курсу національних грошової одиниці або досягнення інших цілей.

Центральні банки застосовують досить різноманітні форми валютних обмежень, а саме:

- встановлення певного розміру продажу валютної виручки, отриманої від експортерів;
- квотування продажу іноземної валюти імпортерам;
- заборона на ввіз і вивіз валютних цінностей без спеціальних дозволів;
- обмеження прав фізичних осіб на операції з іноземною валютою.

Національний банк України застосовує у валютному регулюванні практично всі розглянуті вище методи, окрім дисконтної політики (остання не є дієвим методом валютного регулювання на сучасному етапі в Україні, і тому її застосування - недоцільне).

Найбільшого поширення набули такі методи, як *валютні інтервенції*, що дають змогу НБУ зменшувати амплітуду коротко- і серед-ньострокових коливань курсу національних грошей, а також *валютні обмеження*, що проявляються у застосуванні різних форм валютного контролю практично за всіма операціями з валютними цінностями в Україні.

Валютний контроль - це забезпечення дотримання резидентами та нерезидентами валютного законодавства.

Органи, що здійснюють валютний контроль, мають право вимагати й

одержувати від резидентів і нерезидентів повну інформацію про здійснення ними валютних операцій, стан банківських рахунків в іноземній валюті у межах своїх повноважень, а також про майно, котре підлягає декларуванню.

Головним органом валютного контролю в Україні є Національний банк України.

Основними контрольними функціями Національного банку України у сфері валютних відносин є:

- встановлення та контроль за курсом національної грошової одиниці на міжбанківському валютному ринку;
- контроль за експортно-імпортними операціями;
- контроль за порядком відкриття та ведення валютних рахунків;
- контроль за обмінними операціями з готівковою валютою;
- контроль за іноземними інвестиціями й міжнародними кредитами та ін.

Функції валютного контролю здійснюються іншими органами:

Уповноважені банки здійснюють контроль за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами через ці банки, тобто на уповноважених банках лежить відповідальність за законність усіх валютних операцій, що здійснюють їхні клієнти. Основні обов'язки комерційних банків як агентів валютного контролю - запобігати проведенню тієї чи іншої незаконної валютної операції, а за неможливості цього - інформувати про неї уповноважені державні органи.

Державна податкова адміністрація України здійснює фінансовий контроль за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами на території України.

Державний митний комітет України здійснює контроль за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України. При цьому ці дві державні інституції взаємодіють із підприємствами-експортерами та імпортерами, а також з уповноваженими комерційними банками.

Державний комітет зв'язку та інформатизації України здійснює контроль за дотриманням правил поштових переказів і пересилання валютних цінностей через митний кордон України. У більшості випадків такий контроль стосується фізичних осіб.

Отож, банківський механізм організації та здійснення валютного Великої сімки було створено (РАТР) - міжнародну організацію, основною метою якої є розроблення заходів протидії «відмиванню» грошей. У 1990 р. РАТР прийняв Сорок рекомендацій, що визначають напрямки протидії держав і фінансових установ «відмиванню» грошей, а також визначають загальні риси операцій, яким фінансові органи мають приділяти особливу увагу.

Лекція на тему: Банківський нагляд

В Україні створення системи банківського нагляду відбувалось у напрямку, характерному для більшості європейських країн. Наглядові функції було покладено

на Національний банк України, а створення спеціальних органів банківського регулювання і нагляду не передбачалося. Згідно з чинним законодавством НБУ здійснює нагляд лише у межах ринку банківських послуг.

Служба банківського нагляду в Україні була створена 1992 р. і зазнала декількох реорганізацій. Зараз наглядова діяльність Національного банку України охоплює всі банки, їхні підрозділи, філійованих і споріднених осіб банків на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних і фізичних осіб. У здійсненні банківського нагляду Національний банк України має право вимагати від банків та їхніх керівників усунення порушень банківського законодавства, виконання нормативно-правових актів Національного банку України для уникнення або подолання небажаних наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених таким банкам, або завдати шкоди належному веденню банківської діяльності.

У здійсненні банківського нагляду Національний банк України може користуватися послугами інших установ за окремими угодами. У здійсненні нагляду за установами, що ведуть банківську діяльність в інших державах, Національний банк України співпрацює з відповідними органами цих держав.

Банківський нагляд – цілісний і неперервний моніторинг за діяльністю банків для забезпечення надійності й стійкості банків і банківської системи в цілому.

Завдання банківського нагляду:

- гарантія надійності та стабільності банківського сектора
- сприяння розвитку конкуренції в банківському секторі
- зростання довіри економічних суб'єктів до банківської системи

Основна мета: своєчасне реагування на порушення та негативні тенденції в діяльності комерційних банків.

В зв'язку з тим, що виникла необхідність уніфікації банківського нагляду в різних країнах у 1975 р. сформовано Базельський комітет (під егідою Банку міжнародних розрахунків) У його складі – банківські супервізори – Бельгії, Великобританії, Голландії, Іспанії, Канади, Німеччини, США, Франції, Швеції, Японії, Люксембургу і Швейцарії.

Принципи ефективного банківського нагляду стосуються:

- 1) попередніх умов здійснення ефективного банківського нагляду
- 2) його ліцензування і структури
- 3) методів поточного банківського контролю
- 4) офіційних повноважень контролюючих органів
- 5) транскордонних банківських операцій

Банківський нагляд спрямований на захист інтересів вкладників та підтримання стабільності банківської системи країни, від надійності функціонування якої залежить економічне зростання. Здійснення банківського нагляду має ґрунтуватися на певних ustalених принципах:

- Законність - дотриманні норм Конституції України, чинного законодавства і нормативних актів НБУ.
- Об'єктивність, що передбачає неупередженість та безсторонність здійснення наглядової діяльності.

- Незалежність контролю, який передбачає, що банківський нагляд впливає з правового статусу центрального банку.
- Компетентність, згідно з якою нагляд повинен здійснюватися посадовими особами центрального банку на високому професійному рівні та в установлені терміни.
- Універсальність і обов'язковість, за якими нагляду повинні підлягати всі банки незалежно від форми власності.
- Єдність вимог, яка передбачає, що до всіх банків органами нагляду мають висуватися однакові вимоги у вигляді єдиних економічних нормативів.
- Комплексність, яка означає здійснення нагляду за всіма операціями банку, включаючи філії та відділення.
- Плановість, що передбачає здійснення контрольних повноважень центральним банком відповідно до затвердженого плану і нечастіше, ніж передбачено законодавством.
- Постійність, згідно з якою банки повинні систематично подавати центральному банку фінансову і статистичну звітність про результати діяльності.
- Гласність, яка з одного боку, передбачає оприлюднення нормативних актів, що приймаються центральним банком, а з іншого - розкриття банками інформації про результати своєї діяльності.

Основні напрями наглядово-контрольної діяльності:

- державний нагляд (проводить центральний банк);
- внутрішній банківський контроль (внутрішній аудит), що його проводить відповідна служба комерційного банку;
- зовнішній аудит (проводиться незалежними аудиторськими компаніями).

Відповідно до цих напрямків можна вирізнити три підходи до проведення банківського нагляду:

- надання звітності, передбаченої законодавством;
- через внутрішній та зовнішній аудит;
- інспектування центральним банком.

Види банківського нагляду

Вступний контроль - здійснюється на стадії державної реєстрації банків і полягає в установленні вимог до них для отримання банківської ліцензії.

Попередній контроль - полягає в розробленні системи економічних нормативів і моніторингу за їх дотриманням, установленні форм періодичної звітності банків та її аналізі, застосуванні штрафних санкцій у разі необхідності.

Поточний контроль - здійснюється в процесі інспектування банків, передбачає проведення комплексних і тематичних їх перевірок, а також розробку і вжиття заходів, спрямованих на усунення виявлених недоліків.

Методи банківського нагляду

1) *Безвиїзний контроль* - це моніторинг діяльності окремих банків і банківської системи в цілому на відстані за результатами аналізу їхніх місячних і кварталних звітів (ефективність безвиїзного нагляду значною мірою залежить від достовірності звітності, отриманої від банків, а також дотримання ними певних стандартів обліку і звітності та високого рівня комп'ютеризації банківської діяльності.)

2) *Інспекційні перевірки* комерційних банків на місцях дають змогу органам банківського нагляду оцінити ступінь достовірності звітної фінансової інформації, дозволяють сформувати комплексну і достовірну картину про стан фінансової діяльності кредитної установи і професійний рівень його вищого керівництва (здійснюють їх періодично: планові, регулярні та позапланові) Прийнято розрізняти комплексні, обмежені та спеціальні перевірки.

Частота проведення інспекційних перевірок комерційних банків та їх обсяг залежать від ступеня довіри органів нагляду до кредитних установ, їхньої ролі у кредитно-фінансовій системі, наявності у них проблем. Частіше перевірки здійснюються у великих комерційних банках; а також: у банках, фінансовий стан яких є ненадійним.

Порядок проведення інспекційних перевірок комерційних банків

Процес планування і проведення інспектування службою банківського нагляду Національного банку України банків та інших осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку, регулюється Положенням про планування та порядок проведення інспекційних перевірок, затвердженим постановою Правління НБУ від 17 липня 2001 р. № 276.

Інспекційна перевірка - це виїзна перевірка (інспектування) банку.

Об'єктами перевірки служби банківського нагляду Національного банку є:

- банк, його філії та інші власні підрозділи банку (зокрема ті, що розташовані поза межами місцезнаходження головного офісу банку),
- власники істотної участі в банку,
- а також юридичні особи, що провадять банківську діяльність без банківської ліцензії.

Обов'язковій перевірці підлягають філії, розміщені на території інших держав, якщо інше не передбачено двосторонніми угодами між центральними банками або відповідними органами банківського нагляду.

Перевірка інших осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку, здійснюється в таких випадках:

- власник істотної участі в банку підлягає перевірці, якщо за результатами виїзного чи безвиїзного нагляду або на підставі інших документів буде встановлено, що ця особа не відповідає вимогам Закону України «Про банки і банківську діяльність» і нормативно-правових актів Національного банку щодо істотної участі або негативно впливає на фінансову безпеку і стабільність банку;
- перевірці підлягає особа, що придбала істотну участь у банку без письмового дозволу Національного банку;
- перевірці підлягає особа, щодо якої є достовірна інформація про здійснення цією особою банківської діяльності без банківської ліцензії.

Метою проведення перевірок є визначення ризиків, притаманних банку, рівня безпеки і стабільності його операцій, достовірності звітності банку і дотримання банком законодавства України про банки і банківську діяльність, а також нормативно-правових актів Національного банку.

Обсяги та напрями перевірки визначаються Національним банком. НБУ може здійснювати як планові, так і позапланові перевірки банків.

1) Планова перевірка (інспектування) - інспекційна перевірка, що здійснюється відповідно до затвердженого плану інспекційних перевірок.

Здійснюється не частіше одного разу на рік, про проведення якої НБУ зобов'язаний повідомляти банк не пізніше ніж за 10 днів до початку цієї перевірки.

Планові комплексні інспекційні перевірки банків здійснюються не частіше ніж один раз на рік і не рідше ніж:

- один раз на 12 місяців - незалежно від комплексної рейтингової оцінки системоутворюючі банки, державні банки та інші банки, що належать до I групи банків; банки, що належать до II групи банків і отримали комплексну рейтингову оцінку «3» за рейтинговою системою CAMELS, а також банки інших груп, що отримали комплексну рейтингову оцінку «4» або «5» за рейтинговою системою CAMELS;

- > один раз на 18 місяців - банки II групи, які отримали комплексну рейтингову оцінку «1» або «2» за рейтинговою системою CAMELS, та банки інших груп, які отримали комплексну рейтингову оцінку «3» за рейтинговою системою CAMELS;

- > один раз на 2 роки - банки, які отримали комплексну рейтингову оцінку «1» або «2» за рейтинговою системою CAMELS.

2) Проведення позапланової перевірки пов'язане з такими підставами:

- виявлення під час здійснення безвиїзного нагляду суттєвого погіршення фінансового стану банку або фактів проведення банком (його підрозділами) ризикових операцій, що загрожують інтересам вкладників або інших кредиторів банку,

- фактів подання Національному банку недостовірної звітності,

- звернення банку щодо відкриття філій або інших власних підрозділів, отримання ліцензій чи дозволів, передбачених законодавством, тощо.

Рішення про проведення позапланової перевірки банку оформляється у формі розпорядження та підписується Головою Національного банку або уповноваженою ним особою (заступник Голови, заступник Голови Національного банку, який за посадовими обов'язками керує службою банківського нагляду, директор Генерального департаменту банківського нагляду).

3) Комплексне інспектування (перевірка) - інспекційна перевірка банку, у процесі якої перевірці підлягають усі напрями діяльності банку в розрізі компонентів рейтингової системи CAMELS та за результатами якої виставляється комплексна рейтингова оцінка

Комплексним інспекційним перевіркам підлягають банки, які здійснюють банківську діяльність на підставі банківської ліцензії. Перша комплексна інспекційна перевірка банку здійснюється не раніше ніж через 12 місяців од дня отримання ним банківської ліцензії.

Для здійснення інспекційної перевірки інспекторові або інспекційній групі надається посвідчення на право проведення цієї перевірки.

Здійснюється планування інспекційних перевірок. Плани інспекційних перевірок банків складаються щокварталу з урахуванням прогнозного річного плану.

Річний план складається на підставі прогностичних планів територіальних управлінь, служби банківського нагляду та інших підрозділів Національного банку, що мають контрольні функції з нагляду за банками.

Територіальні управління та інші відповідні підрозділи Національного банку подають прогностичний річний план на наступний рік Національному банку до 10 грудня поточного року, який складається в розрізі місяців і є основою для квартальних планів.

Національний банк надсилає територіальним управлінням не пізніше 10 числа місяця, що передує кварталу, у якому здійснюватиметься інспекційна перевірка, перелік банків, що обов'язково підлягають інспекційній перевірці.

Територіальні управління складають і надсилають остаточний проект плану інспекційних перевірок Національному банку не пізніше 15 числа місяця, що передує кварталу, у якому здійснюватиметься інспекційна перевірка.

Планування інспекційних перевірок банків I та II груп покладається на Національний банк. Територіальні управління здійснюють планування інспекційних перевірок інших установ банків самостійно з подальшим розглядом і погодженням планів з Національним банком та остаточним їх затвердженням заступником Голови Національного банку.

Річні та квартальні плани інспекційних перевірок затверджує директор Генерального департаменту банківського нагляду та погоджує перший заступник Голови Національного банку або той заступник Голови Національного банку, який за функціональними обов'язками керує службою банківського нагляду.

Затверджений річний або квартальний план інспекційних перевірок надсилається територіальним управлінням та іншим відповідним структурним підрозділам Національного банку до 25-го числа місяця, що передує відповідно року або кварталу, у якому здійснюватиметься інспекційна перевірка, і є обов'язковим для виконання.

Нагляд за діяльністю банків, що ґрунтується на оцінках ризиків діяльності банків за рейтинговою системою CAMELS, полягає у визначенні загального стану банку на підставі єдиних критеріїв, які охоплюють діяльність банку за всіма напрямками.

Метою оцінки діяльності банків за рейтинговою системою є визначення банків, у яких незадовільний фінансовий стан, операції або менеджмент мають недоліки, що можуть призвести до банкрутства банку та вимагають посиленого контролю з боку служби банківського нагляду Національного банку України і вжиття відповідних заходів для виправлення цих недоліків у діяльності банку та стабілізації його фінансового стану.

Національний банк України для оцінки фінансового стану та визначення рейтингової оцінки банків застосовує стандартизовану оціночну систему CAMELS, що отримала назву відповідно до початкових букв основних критеріїв банківського нагляду:

C (capital adequacy) - достатність капіталу;

A (asset quality) - якість активів;

M (management) - менеджмент;

E (earnings) - надходження;

L (liquidity) - ліквідність;

S (sensibility) - чутливість до ризику.

За рейтинговою системою передбачається визначити кожному банку цифровий рейтинг за всіма шістьма компонентами, а комплексна рейтингова оцінка визначається на підставі рейтингових оцінок за кожним із цих компонентів. Кожен компонент рейтингової системи оцінюється за п'ятибальною шкалою, де оцінка «1» є найвищою оцінкою, а оцінка «5» - найнижчою, комплексна рейтингова оцінка також визначається за п'ятибальною шкалою.

Банки, що отримали комплексну рейтингову оцінку:

«1» або «2», - є надійними за всіма показниками, здатними протистояти більшості економічних спадів (окрім надзвичайних), вважаються стабільними і такими, що мають кваліфіковане керівництво.

«3» - мають суттєві недоліки і якщо ці недоліки не буде виправлено за обґрунтовано визначений для цього час, то вони призведуть до значних проблем, пов'язаних з платоспроможністю і ліквідністю банківського нагляду має надати чіткі вказівки керівництву банку щодо подолання існуючих проблем.

«4» або «5» - мають серйозні проблеми, що вимагають ретельного нагляду і спеціальних оздоровчих заходів; загальна платоспроможність банку під загрозою, потрібні негайні конкретні дії служби банківського нагляду.

До банків, що отримали комплексні рейтингові оцінки «3», «4» або «5», застосовуються відповідні заходи впливу згідно з вимогами нормативно-правових актів Національного банку.

ЛЕКЦІЯ

на тему:

«Обслуговування внутрішнього державного боргу Національним банком України»

Основні методи фінансування внутрішнього державного боргу за участю центрального банку - це:

- здійснення емісії грошей;
- надання прямих кредитів центрального банку уряду;
- залучення внутрішніх позик.

Найпростішим методом фінансування державного боргу є емісія грошей центральним банком, унаслідок якої збільшується обсяг доходів бюджету за рахунок різниці між номінальною вартістю грошей та фактичними затратами на їх виготовлення (сеньйораж). Недоліком цього методу є підвищення інфляції та знецінення грошей у результаті зростання кількості засобів платежу в обігу, що не забезпечені реальними активами.

Надання прямих кредитів центральним банком уряду є досить простим способом фінансування державного боргу. За своєю економічною суттю надання прямих кредитів не відрізняється від емісії грошей, і використання цього методу в розвинутих країнах або є забороненим узагалі, або здійснюється в межах чітко визначених параметрів (наприклад, для кредитування тимчасового «сезонного» розриву між видатками та надходженнями бюджету). Широкого поширення надання прямих кредитів уряду для фінансування державного боргу набуло в країнах, що розвиваються.

Активне застосування цих двох методів не є доцільним, особливо за значної питомої ваги зовнішнього державного боргу, оскільки сплачувати його слід в іноземній валюті.

Важливим джерелом фінансування державного боргу є внутрішні державні позики, що мобілізуються акумулюванням тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб (підприємств і населення) на певний термін на умовах виплати доходу та оформлюються борговими зобов'язаннями держави у безготівковій чи готівковій формі. Важливе значення при цьому має вид джерела коштів - чи цінні папери уряду розміщуються серед приватних суб'єктів, чи їх купує центральний банк.

У разі первинного розміщення державних цінних паперів у центральному банку останній випускає в обіг додатковий обсяг незабезпечених засобів платежу, що призводить до інфляції. Така операція центрального банку є лише прихованою емісією і має ті ж негативні наслідки, що й попередні методи.

Внутрішній державний борг України складається з:

- випущених державних цінних паперів у вигляді облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП);

- інших зобов'язань у грошовій формі, гарантованих Урядом України;

- кредитів, одержаних Урядом України;

- частини боргових зобов'язань СРСР, що їх перебрала Україна.

Відповідно до чинного законодавства України боргові зобов'язання уряду, що оформлені державними цінними паперами, виступають у вигляді облігацій і казначейських зобов'язань України.

До державних (боргових) цінних паперів належать:

- облігації внутрішньої державної позики (ОВДП);

- облігації зовнішньої державної позики (ОЗДП);

- облігації внутрішньої місцевої позики (ОВМП);

- казначейські зобов'язання України.

Облігації внутрішньої державної позики випускаються від імені держави і відповідно до рішення Кабінету Міністрів України.

Кабінет Міністрів України визначає обсяг випуску, час погашення, величину номінального доходу, форму й частоту виплат доходу, суму боргу.

Залежно від терміну випуску державні цінні папери поділяються на:

- короткострокові - до 1 року;

- середньострокові - від 1 до 5 років;

- довгострокові - 5 та більше років.

Залежно від форми випуску ОВДП поділяються на:

- ОВДП у документарній формі;

- ОВДП у недокumentарній формі.

Ведення обліку прав власності за державними цінними паперами, що існують у недокumentарній формі, здійснює депозитарій Національного банку України.

Нині ОВДП випускаються на пред'явника зі строком обігу 28, 63, 91, 182, 273 дні та 1 рік, 18, 24, 36, 39, 42, 45, 48, 51, 54, 57, 60, 63, 66, 69, 72 місяці.

Суб'єкти ринку облігацій:

- НБУ;

- комерційні банки;

- юридичні та фізичні особи, що є клієнтами комерційних банків;

- організаційно оформлені торговельні системи.

Обов'язки НБУ як суб'єкта ринку облігацій полягають в тому, що він виступає як:

- генеральний агент Міністерства фінансів України з обслуговування, розміщення облігацій та проведення платежів за ними;

- депозитарій за облігаціями, випущеними у вигляді записів на рахунках у системі електронного обігу цінних паперів;

- контролюючий орган;

- дилер на вторинному ринку.

Відповідно до процедури розміщення ОВДП власниками облігацій можуть бути юридичні та фізичні особи - як резиденти, так і нерезиденти.

Оплата придбаних облігацій здійснюється в національній валюті України в безготівковій формі. Функції генерального агента з обслуговування випуску

облігацій та проведення платежів за ними виконуються Національним банком на підставі угоди з Міністерством фінансів.

Умовами цієї угоди визначаються необхідність спільного розроблення та узгодження графіка і правил розміщення облігацій, надання інформаційних повідомлень про продаж цінних паперів і його результати, виконання Національним банком функцій платіжного агента.

Процес розміщення державних облігацій пов'язаний з проведенням НБУ закритих аукціонів. Аукціони проводяться у приміщенні НБУ з використанням комп'ютерної системи «ЛІГА».

До складу безпосередніх учасників аукціонів входять:

- Міністерство фінансів України, яке за дорученням Уряду України здійснює розміщення облігацій, а також виконує обов'язки гаранта своєчасності сплати доходу та погашення облігацій;
- НБУ, який виконує обов'язки генерального агента з обслуговування випусків облігацій та проведення платежів за ними;

" комерційні банки, що виступають покупцями облігацій або на договірних засадах виконують роль фінансових посередників у придбанні цінних паперів фізичними та юридичними особами - резидентами і нерезидентами.

Лекція на тему:

Складання та основні форми фінансових звітів у комерційних банках

Склад і зміст фінансової та статистичної звітності комерційних банків насамперед визначається тим, що вони безпосередньо здійснюють обслуговування юридичних та фізичних осіб, виконують широкий спектр банківських операцій.

Комерційні банки, як і установи Національного банку України, складають щоденні й місячні баланси, а також місячний оборотно-сальдо-вий баланс. Методологія та порядок складання сальдового балансу та оборотно-сальдового балансу комерційного банку по суті ті самі, що й в установах Національного банку. Винятком є лише те, що комерційні банки під час заповнення цих форм звітності використовують свій план рахунків - "План рахунків бухгалтерського обліку комерційних банків України", який затверджується Національним банком України. Зауважимо також, що комерційні банки, котрі мають філії, розташовані за межами України, подають регіональним управлінням Національного банку окремі місячні оборотно-сальдові баланси таких філій. При цьому форма оборотно-сальдового балансу таких філій нічим не відрізняється від тієї, яку подають банки, розташовані на території України.

Крім сальдових та оборотно-сальдових балансів, комерційні банки складають місячний балансовий звіт. Він характеризує фінансовий стан банку, відображає його активи, зобов'язання та власний капітал у грошовому виразі на певну дату. Усі суми в балансовому звіті розподіляються за ознаками резидентності та виду валюти (національна та іноземна, у тому числі вільноконвертована, неконвертована). У загальному вигляді балансовий звіт складається з трьох окремих частин: активів,

зобов'язань і капіталу. Сукупні активи банку мають дорівнювати сумі сукупних зобов'язань та власного капіталу. Статті балансового звіту згруповані за економічним змістом і розміщені в міру зниження ліквідності (активні рахунки) і збільшення строків зобов'язань (пасивні рахунки). Активи балансового звіту комерційного банку представлені такими основними статтями:

1. Валюта, монета і банківські метали. У цій статті валюта розбивається на національну та іноземну, а остання, у свою чергу, на валюту країн Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), валюту країн СНД та Балтії, валюту інших країн.

2. Дорожні та інші чеки.

3. Кошти в банках представлені коштами на коррахунку та іншими коштами в Національному банку України, а також коштами на коррахунках в інших банках. Останні, у свою чергу, поділяються на кошти на коррахунках у банках України, країн ОЕСР, країн СНД та Балтії, інших країн.

4. Депозити та кредити в інших банках показуються по банках України, країнах ОЕСР, країнах СНД та Балтії, інших країнах.

5. Цінні папери представлені двома статтями: цінні папери в портфелі банку на продаж та на інвестиції.

6. Кредити та фінансовий лізинг, надані клієнтам.

7. Вкладання банками коштів у компанії показується за інвестиціями в асоційовані компанії та дочірні компанії.

8. Нематеріальні активи.

9. Матеріальні активи.

10. Інші активи.

Необхідно зауважити, що до статей 4-6, 8-10 балансового звіту застосовано принцип обережності (обачливості), і тому балансові залишки цих видів активів коригують на створені резерви під можливі втрати (знецінення, зношування). Вони обліковуються у балансі на контрактивних рахунках. Отже, балансовий звіт включає в підсумок лише нетто зазначених видів активів.

Зобов'язання в балансовому звіті представлені такими статтями:

1. Кореспондентські рахунки Національного банку України та інших банків.

2. Депозити та кредити, отримані від інших банків.
3. Кредити, отримані від Національного банку України.
4. Кошти клієнтів, представлені двома статтями - коштами до запитання та строковими депозитами.
5. Цінні папери власного боргу, емітовані банком.
6. Кредити, отримані від міжнародних фінансових організацій.
7. Субординована заборгованість банку.
8. Інші зобов'язання.

Власний капітал банку в балансовому звіті представлено статутним капіталом (з виділенням сплаченої та несплаченої частки), нерозподіленими прибутками і резервами поточного та минулих років, різними видами збитків, іншими фондами і резервами банку.

Фінансові результати діяльності комерційного банку відображаються у кварталній звітності про прибутки та збитки. Інформація про доходи та витрати дається у двох колонках: перша деталізує доходи або витрати за звітний квартал поточного року нарастаючим підсумком, а друга - за відповідний період минулого року. Вимоги щодо складання цієї форми звітності комерційними банками аналогічні тим, які були висвітлені у попередньому параграфі під час характеристики звітності про прибутки та збитки, яку складають установи Національного банку України.

Звітність, що характеризує кредитні операції комерційних банків, охоплює:

1. Звіт про кредитний портфель (місячний). Він складається з двох частин - міжбанківський і небанківський ринок.

Міжбанківський ринок по вертикалі представлений кредитами та фінансовим лізингом, наданими та отриманими, а всередині цих розділів дається розшифрування кредитів та фінансового лізингу за ознакою строковості.

Небанківський ринок представлений видами кредитів, які, у свою чергу, розбиваються за суб'єктами з державною та недержавною формами власності. Форма звітності зберігає ознаки резидентності та мультивалютності.

2. Квартальний звіт про класифіковані активи. Він характеризує міжбанківський ринок кредитів та фінансового лізингу окремо по банках резидентів і нерезидентів, а також небанківський ринок. Небанківський ринок, як і в попередній формі звітності, представлений видами кредитів окремо по підприємствах з державною і недержавною формами власності. По горизонталі активи розподіляються залежно від їхньої якісної характеристики.

3. Дві форми - щоденна і місячна, що містять інформацію про суми і процентні ставки за кредитами. При складанні щоденної форми звітності враховуються обсяги і процентні ставки за кредитами та коштами за операціями РЕПО, що надані та отримані від інших банків, а також обсяги і процентні ставки за кредитами,

наданими комерційними банками юридичним та фізичним особам. Усередині зазначених груп види кредитів класифікуються також за ознакою строковості.

Місячна форма звітності враховує обсяги, кількість угод і процентні ставки за видами кредитів, що надані комерційними банками юридичним та фізичним особам. Обидві форми звітності (щоденна й місячна) зберігають ознаки резидентності й мультивалютності.

4. Дві місячні форми звітності, що містять інформацію про нарахування процентів на активи. Перша характеризує прострочені активи, за якими не нараховуються проценти, у тому числі окремо по банківському та небанківському ринках, державних і недержавних підприємствах, а також строках тривалості сумнівних кредитів.

Друга форма характеризує заборгованість за простроченими кредитами, за якими ще нараховуються проценти, а також суми нарахованих процентів за такими кредитами. Прострочені кредити та нараховані проценти класифікуються також за ознаками тривалості простроченості заборгованості, а також банківського та небанківського ринку, державних і недержавних підприємств.

5. Дві тижневі форми про заборгованість за кредитами клієнтів- резидентів України, які характеризують стан заборгованості за кредитами, що надаються суб'єктам господарювання відповідно за галузями економіки та формами власності, а також за видами економічної діяльності.

6. Місячний звіт про заборгованість за пролонгованими кредитами містить інформацію про такі кредити в розрізі міжбанківського та небанківського ринку, державних та недержавних підприємств, короткострокових та довгострокових кредитів, а також строків пролонгації.

7. Низка форм місячної звітності, кожна з яких характеризує за- о боргованість за кредитами під конкретним кутом зору: за галузями економіки; видами економічної діяльності; секторами економіки; цільовим спрямуванням; за формами власності. Заборгованість за кредитами в усіх зазначених формах звітності включає: основний борг; пролонговану, прострочену і сумнівну заборгованість. Характерною ознакою форм звітності про залишки заборгованості за кредитами є їхня мультивалютність. Іншу групу форм звітності представляють форми, в яких міститься інформація про депозитні операції комерційних банків. Зазначені форми звітності за багатьма ознаками відповідають формам звітності, які характеризують кредитні операції.

Депозитні операції банку характеризують такі форми звітності:

1. Звіт про залишки за депозитами складається щомісячно, зберігає ознаки резидентності і мультивалютності. Перша частина звітності враховує залишки залучених і розміщених депозитів на міжбанківському ринку за строками. Друга частина - небанківський ринок - виділяє депозити за секторами економіки, у тому числі за строками. Сюди ж включаються рахунки за довірчими операціями та ощадні сертифікати.

2. Щоденна та місячна форми звітності, що містять інформацію про суми і

процентні ставки за депозитами. Для них характерними ознаками є резидентність та мультивалютність.

Під час складання щоденної форми звітності враховуються обсяги і процентні ставки за депозитами, розміщеними в інших комерційних банках та залученими від них. Враховуються також обсяги і процентні ставки за строковими депозитами бюджету, суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб, що залучені банком. У свою чергу, зазначені показники деталізуються за строками розміщення (залучення) коштів.

Місячна форма звітності враховує обсяги, кількість угод і процентні ставки за строковими депозитами бюджету, юридичних та фізичних осіб, а також за коштами до запитання фізичних осіб. Зазначена у звітності інформація деталізується за строками залучення коштів.

3. Дві щотижневі форми звітності про залишки за депозитними зобов'язаннями клієнтів-резидентів України, що містять дані про залишки коштів на рахунках юридичних та фізичних осіб по галузях економіки (видах економічної діяльності), формах власності, валютах та строках залучення коштів.

4. Інформацію про залишки за депозитними зобов'язаннями містить ряд форм місячної звітності, кожна з яких характеризує зобов'язання під конкретним кутом зору: за галузями економіки; секторами економіки; видами економічної діяльності; за формами власності.

5. Звіт про залучені кошти та їхні залишки, що складається і використовується для визначення розміру обов'язкових резервів.

Стан портфеля цінних паперів комерційного банку характеризує місячна форма звітності з Мультивалютною ознакою.

У цій формі звітності по вертикалі виділено два розділи: цінні папери в портфелі банку на інвестиції та цінні папери в портфелі банку на продаж. У середині цих розділів цінні папери згруповані за емітентами. Зауважимо, що ця форма звітності містить суми нарахованого до отримання доходу, а також резерви під знецінення цінних паперів. Це дає змогу орієнтовно визначити якість портфеля цінних паперів банку.

Звіт за доходами Державного бюджету України представлений двома формами, які складають не тільки комерційні банки, а й установи Національного банку України. Характеристика зазначених форм звітності дана у попередньому параграфі цього розділу.

Інформацію про сплату комерційними банками пені за перевищення нормативного терміну проходження платежів містить відповідна квартальна форма звітності. Інформація про кількість клієнтів та особових рахунків, відкритих комерційними банками юридичним та фізичним особам, дається у відповідній річній формі звітності.

Зовнішньоекономічну діяльність та операції банків з іноземною валютою характеризують такі форми звітності:

1. Звіт про окремий зовнішній державний борг та про приватний борг, гарантований державою. Він складається щоквартально і містить два розділи. Перший розділ описує умови угоди щодо одержання гарантованого кредиту, а другий дає графік розподілення кредиту та амортизаційних і процентних платежів за окремим зовнішнім державним боргом і гарантованим державою приватним боргом.
2. Річна форма звітності про стан окремо зовнішнього державного боргу та приватного боргу, гарантованого державою, що характеризує фактичні операції з обслуговування довгострокового боргу за звітний рік. Інша річна форма містить дані про прогнозовані платежі з обслуговування зовнішнього негарантованого довгострокового (з первинним або подовженим строком погашення боргу понад один рік) боргу за звітний рік.
3. Квартальна форма звітності містить інформацію про залучення та обслуговування іноземного довгострокового гарантованого або негарантованого урядом кредиту. Прогнозовані операції з одержання і погашення зазначених кредитів у поточному та наступному за поточним році більш детально з розбиттям за кварталами наводяться в іншій річній формі, котра містить також інформацію про майбутні операції з обслуговування кредиту.
4. Курс та обсяги операцій з іноземною валютою характеризують дві щоденні форми звітності: одна форма подає інформацію про купівлю і продаж іноземної валюти на біржі, на міжбанківському та міжнародних валютних ринках; друга форма характеризує операції купівлі та продажу готівкової іноземної валюти, а також її залишок у касах банку й обмінних пунктів, що працюють на агентських угодах.
5. Щоденна форма звітності про рух коштів на кореспондентських рахунках іноземних банків в українських банках, що містить дані про залишок готівки на початок і кінець робочого дня, а також про зарахування і списання коштів з коррахунку. Інша щоденна форма містить інформацію щодо обсягів операцій з безготівковою іноземною валютою.
6. Дві місячні форми звітності, що містять дані про роботу обмінних пунктів. В одній із них указуються дані про кількість пунктів обміну іноземної валюти та забезпеченість їх оргтехнікою, у другій - оборот з купівлі та продажу готівкової іноземної валюти за їхніми кодами.
7. Місячна форма звітності про порушників законодавчо встановлених термінів розрахунків за експортно-імпортними операціями, що характеризує дотримання резидентами строків розрахунків, а також звітність про надані дозволи на продовження терміну завершення розрахунків за такими операціями, звітність про які подається щомісяця.
8. Щоденна форма звітності про відкриті валютні позиції банку, що складається ним за кожною іноземною валютою окремо. Інша щоденна форма містить інформацію про зважену відкриту валютну позицію.
9. Щоденна форма звітності про розшифрування валютних рахунків, що містить дані про залишки в іноземній валюті та їхній гривневий еквівалент на всіх балансових рахунках та позабалансових (за дебетом і кредитом) з розподілом їх за операціями з резидентами та нерезидентами і за кодами валют. Місячна форма містить відомості про обороти за місяць в іноземній валюті та їх гривневий еквівалент за всіма балансовими та позабалансовими рахунками (за дебетом та кредитом) з розподілом

їх за операціями з резидентами та нерезидентами України та розшифруванням за видами валют.

Для контролю і регулювання діяльності комерційних банків використовуються такі форми звітності:

1. Квартальна форма звітності про списання безнадійної заборгованості за рахунок резерву, створеного для відшкодування можливих втрат за кредитами комерційних банків, подається за кредитним і лізинговим портфелями банку.
2. Звітність про резерви, яка характеризує залишки та зміни в резервах банку на покриття можливих збитків за наданими кредитами та фінансовим лізингом (подається за підсумками роботи банку за звітний квартал).

3. Звіт про достатність капіталу (щомісячна), що дає можливість визначити капітал банку за основним та додатковим капіталом, а також активи банку з урахуванням ступеня їхніх ризиків. Зазначена форма звіту дає змогу також визначити норматив платоспроможності банку.

4. Щоквартальна звітність про структуру кредитів банку, інформація якої необхідна для розрахунку та обліку резерву на можливі втрати за позичками.
5. Місячна форма звітності, що дає змогу контролювати дотримання комерційними банками економічних нормативів.

6. Три місячні та одна щоденна форми звітності, які характеризують надані банком кредити під визначеним кутом зору: одна - про кредити інсайдерам (за позичальниками), інші три форми - про надані "великі" кредити.

Інформацію про організацію роботи з готівкового обігу дають такі форми звітності:

1. Щоденна та місячна форми звітності про касові обороти банку за статтями доходів і видатків.

2. Форма звітності, яка складається комерційними банками за кожні п'ять днів і характеризує стан заборгованості за заробітною платою залежно від причин її виникнення.

3. Квартальні форми, які характеризують організацію роботи з готівкового обігу, у тому числі прогнозні розрахунки касових оборотів за статтями приходу і видатків.

4. Місячна звітність про результати перевірок дотримання суб'єктами господарювання касової дисципліни. Інформацію про виявлені банками порушення, що можуть свідчити про злочинну діяльність, містить відповідна форма звітності за півріччя та звітний рік.

Специфічною групою форм звітності є форми, які подаються комерційними банками і використовуються Національним банком України для складання платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції України:

1. Дві місячні форми звітності відповідно комерційного банку та підприємства про фінансові операції з нерезидентами України.

2. Три квартальні форми звітності, що характеризують міждержавний рух капіталів відповідно у формі портфельних, прямих та інших інвестицій.

ПОРЯДОК ПОДАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ЗВІТНОСТІ

Звітність складається і подається за визначеними адресами установами Національного банку України, комерційними банками - юридичними особами, філіями всіх комерційних банків, що є резидентами і нерезидентами України, включаючи філії іноземних банків. Банки подають, залежно від видів, звітність: засновникам, учасникам - відповідно до установчих документів; Національному банку України; органам державної статистики; податковим органам; іншим користувачам у випадках, установлених чинним законодавством. Типові форми фінансової та статистичної звітності, що подаються до Національного банку, та інструкції про порядок їх заповнення розробляються і затверджуються Правлінням Національного банку України за погодженням з Державним комітетом статистики України. Забороняється вимагати подання фінансової та статистичної звітності за формами, не затвердженими в установленому порядку, а також за невстановленими адресами.

Комерційні банки, що мають філії, складають зведену фінансову звітність у цілому по комерційному банку (юридичній особі) за областями і подають Національному банку України. Регіональні управління Національного банку України на основі отриманих від установ комерційних банків звітів складають зведену за регіоном звітність.

Порядок складання, періодичність, терміни та способи подання комерційними банками та підрозділами Національного банку України фінансової та статистичної звітності регламентуються правилами, затвердженими Правлінням Національного банку України.

Що стосується державної статистичної звітності, то інформація про її форми, періодичність та терміни подання міститься у таблиці форм державної статистичної звітності, що подаються Державному комітету статистики України. Звітність складається в грошовому виразі в одиницях, установлених для кожної форми окремо, з округленням сум до одиниць так, щоб були збережені правильність підсумків та повний збір даних звітів.

Датою подання банківської звітності вважається день фактичного передавання її за належністю, якщо подання здійснюється електронною поштою, а у разі надсилання її поштою з повідомленням про вручення адресату - дата його одержання, зазначена на штампелі підприємства зв'язку, що обслуговує адресата. Якщо дата подання звітності припадає на неробочий день, то термін подання звітності переноситься на перший після вихідного робочий день.

Для відправлення звітності переважно використовується електронна пошта

Національного банку України. З метою зменшення обсягів та прискорення передачі звітної інформації через електронну пошту, підвищення рівнів достовірності та автоматизації її формування Національним банком України впроваджена технологія оброблення банківської звітності, яка ґрунтується на принципі економічних показників. Згідно з цим принципом передавання інформації від банків здійснюється у вигляді набору конкретних економічних показників, за якими відповідні форми звітності формуються безпосередньо в Національному банку України. Ці економічні показники автоматично беруться з операційного дня банку і у вигляді стандартних форматів файлів передаються через електронну пошту до Національного банку України безпосередньо або через Центральну розрахункову палату, де здійснюється автоматизоване оброблення отриманої інформації.

Форми звітності підписуються керівником і головним бухгалтером банку або їхніми заступниками. Зазначені посадові особи несуть повну відповідальність за достовірність, повноту і своєчасність подання звітності. Крім того, звітність має містити інформацію про виконавців, які склали ту чи іншу форму звітності (прізвище, номер телефону). Файли мають електронний підпис.

Зміни до даних фінансової та статистичної звітності, що належать як до поточного, так і до минулого року (після затвердження цієї звітності), у разі їх перекручення, вносяться у тому звітному періоді, в якому були виявлені перекручення. Виправлення помилок у звітності підтверджуються підписом посадових осіб банку із зазначенням дати виправлення. Якщо помилки у звіті виявлено після його відправлення, то банк надсилає повторно до НБУ виправлені файли чи форми.

Для забезпечення доступності, гласності та відкритості для заінтересованих користувачів річна фінансова звітність банків про наслідки фінансово-господарської діяльності, майновий і фінансовий стан є відкритою для опублікування, крім випадків, передбачених законодавством. Достовірність та повнота звітності, що публікується, підтверджується аудиторською організацією у випадках, установлених чинним законодавством.

Крім зазначеного вище, Україна як член Міжнародного валютного фонду відповідно до його Статуту зобов'язана подавати йому інформацію, яка використовується Фондом для ефективнішого виконання своїх функцій, зокрема для здійснення наглядових функцій, виявлення загальноекономічних та фінансових проблем, полегшує підготовку даних, призначених для надання допомоги.

Інформація, що подається МВФ, є узагальненою, тобто в ній не приводяться дані за окремими юридичними особами (корпораціями, банками тощо), але вона має достатню деталізацію, необхідну для виконання МВФ наглядових функцій.

Національний банк України, беручи до уваги зобов'язання держави щодо виконання угод з МВФ, подає Фонду таку інформацію про:

- баланс Національного банку України;

- зведений баланс комерційних банків;

- процентні ставки за кредитами Національного банку України та комерційних

банків;

- обмінний курс гривні до іноземних валют;

- структуру валютних резервів;

- звіт про рух коштів на рахунках МВФ;

- окремі депозити й активи Ощадного банку України. Звітність подається на паперових

та магнітних носіях.

Міжнародному банку реконструкцій та розвитку (Світовому банку) подаються дані про:

- зовнішній державний борг та про приватний борг, гарантований державою;

- графік розподілення кредиту та амортизаційних і процентних платежів за зовнішнім державним боргом і приватним боргом, гарантованим державою;

- окремі зовнішні державні борги та приватні борги, гарантовані державою;

- уточнення умов угод за кредитами, отриманими державою та гарантованими державою (подається у разі необхідності виправлення даних, поданих раніше);

- зовнішній приватний негарантований борг.

Національний банк України щорічно подає Верховній Раді України звіт про свою роботу, баланс своєї діяльності і зведений баланс банківської системи республіки.

Крім того, Верховна Рада України щорічно за поданням Національного банку затверджує розподіл його прибутку. Річний баланс Національного банку України і зведений баланс банківської системи України публікуються в засобах масової інформації.